DE BONGARD

Tijdschrift

JAARGANG 24 NUMMER 3 Derde kwartaal 2012

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

" DE BONGARD "

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
“DE BONGARD”
SIMPELVELD – BOCHOLTZ

JAARGANG 24 NUMMER 3 Derde Kwartaal 2012

COLOFON

Eindredactie en vormgeving:

O.A. Reitz

Adres voor kopij en reacties:

Postbus 21009
6369 ZG Simpelveld

ISSN 1383 – 9896

E-Mail:
debongard@hotmail.com

SLUITINGSDATUM KOPIJ VOLGENDE PERIODIEK:
01 December 2012

INHOUDSOPGAVE

Thema	Auteur	Pag.
Voorwoord	A. Hamers	170
Jubileumavond zilveren heemkundevereniging	L. Wolters	172
OpenMonumentenDag 9 september 2012	P. Hamers en B. Havenith	175
De steen van Bocholtz	H.J. Tolboom	179
Chemisch en petrografisch onderzoek naar Bocholtzer kalksteen	B. van Os	187
Heemkundig museum Scholtissenhof stopt	P. Hamers	190
Jaarprogramma 2012/2013	W. Wiertz	191
Uitnodiging ALV	W. Wiertz	192
Lezing: Kerkelijk textiel in Limburg	I. Scholl	193
Kerstmarkt 2012 Bocholtz	-	194
Van zwart naar groen landschap	M. Dreuw	195
Boanheisage	P. Schnackers	202
Huldiging van bijzondere inwoners met een plaquette	L. Wolters	203
Taxatie op Locatie een daverend succes	J. Schnackers	208
Bokkenrijders believen België (27)	H. Hermans	210
Boekaankondiging: Ferdinand von Plettenberg		230

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het artikel ligt bij de auteur(s).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, via magnetische media of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is gratis voor leden van “De Bongard”. De kosten voor het **lidmaatschap van “De Bongard” bedragen € 14,= per jaar.**
Aanmelden voor een abonnement (lidmaatschap) kan op ons adres:
Secretariaat De Bongard, Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld of via onze website www.debongard.nl

Bankrek.: Rabobank nr. 115103406.

Voorwoord

Hallo leden,

Het vorige periodiek was het themanummer over **huize Loreto** en zijn bewoners. Hierop hebben wij heel veel positieve reacties ontvangen. De reserve exemplaren die we altijd direct mee laten drukken waren dan ook in een mum van tijd weer weg. Daarom hebben we inmiddels alweer een tweede druk laten drukken. Deze is voor € 5,- verkrijgbaar bij:

Werner Wierts, Romeinenstraat 40, Simpelveld, 045-5440452
Luc Wolters, dr. Schweitzerstraat 4, Simpelveld, 045-5442585
Pascalle & Armin Hamers, De Baan 52, Bocholtz, 045-5445482

Minder goed nieuws was er voor onze expositie bij Scholtissenhof. Fam. Simons van Scholtissenhof wil de zolder, waar ook onze expositie gevestigd is, gebruiken voor andere doeleinden. Met de wintersluiting van Scholtissenhof voor de deur heeft de sectie besloten de expositie nog deze herfst af te breken. Helaas. Wij bedanken de leden van de sectie museum dan ook voor de zeer **succesvolle exposities** die zij de afgelopen jaren gemaakt hebben:

2008 het verenigingsleven in Bocholtz en Simpelveld
2009 de Romeinen in Bocholtz en Simpelveld
2010 de Tweede Wereldoorlog
2011 vanwege succes nogmaals de Tweede Wereldoorlog
2012 Pastoor Dydden

4 april 2008, voormalig beschermheer Frits van der Linden tijdens de opening van de eerste expositie.

In de maand september was er in het kader van ons jubileum de etalagewedstrijd. Eén in Simpelveld en één in Bocholtz. Helaas is **geen prijswinnaar** naar voren gekomen en blijft de prijs liggen tot een volgende wedstrijd. Wij bedanken de winkeliers in beide kernen die probleemloos en belangeloos hun etalage beschikbaar gesteld hebben voor deze wedstrijd.
Op 9 september is **Open Monumenten Dag** gehouden. Dit is ook dit jaar georganiseerd door de werkgroep Historische panden en onze vereniging namens gemeente Simpelveld. Met als landelijk thema 'het groen van toen' was het park van huize Damiaan een logische plek om dit te organiseren, omdat dit nu in oude luister herstelt wordt. Het geweldige weer, de vele bezoekers, de geweldige ambiance en de perfecte samenwerking tussen alle partijen hebben deze dag tot een groot succes gemaakt. Dank aan allen die hieraan hebben meegewerkt.

Tijdens Open Monumenten Dag was voor het eerst een deel van de portretten te zien die ooit door de paters van Damiaan gemaakt zijn. Lang geleden, bij het vertrek van de paters uit Simpelveld, zijn de negatieven naar onze vereniging gekomen. Doordat het overwegend kwetsbare **glasnegatieven** zijn, zijn deze lange tijd niet gebruikt om zo beschadiging te voorkomen. Sinds kort beschikt onze vereniging over een scanner waarmee we ook deze glas-negatieven kunnen digitaliseren. En dankzij de noeste arbeid van Werner Wierts zijn de foto's nu wel gemakkelijk toegankelijk zonder de originelen te hoeven gebruiken. Werner, bedankt voor dit vele werk! Tijdens Open Monumenten Dag hebben veel bezoekers lange tijd in de klappers gebladerd, met als resultaat dat we inmiddels circa een kwart van de personen met naam kennen. We zullen tijdens komende activiteiten de afdrukken nog vaker ter inzage leggen om zo nog meer namen te vinden. Ieders hulp hierbij is welkom.

Medeoprichter van onze vereniging Hubert van Wersch als jonge man op een glasnegatief.

Op 13 oktober is onze vereniging op excursie geweest naar Luik. Tijdens de rondleiding door Luc Wolters en Bert Havenith bleek Luik vele verassende plekjes te hebben. We hebben veel van het oude en nieuwe **Luik** gezien: de citadel, prachtige vergezichten over stad en Maas, oude- en moderne architectuur, kunst, wapen handel, geloof en nog veel meer. Luc en Bert: bedankt voor deze geweldige kennismaking met Luik.

Dertien november hebben wij nog onze leden vergadering met aansluitend de presentatie van ons nieuwe boek over Hoeve De Hof in Bocholtz en een **lezing** over kloosternijverheid (wassenbeelden en paramenten). Wij hopen u allen dan te ontmoeten.

Tenslotte zijn we op 2 december vertegenwoordigd op de **kerstmarkt in Bocholtz**.

Namens het bestuur,

Armin Hamers
telefoon 045-5445482 of email DeBongard@hotmail.com

Jubileumavond zilveren heemkundevereniging

Door: Luc Wolters

De jubileumviering van 25 jaar heemkundevereniging De Bongard vond plaats op dinsdag 8 mei. Die avond werd het langverwachte Dyddenboek gepresenteerd. In het kader van de jubileumviering en de boekpresentatie waren er een Misviering, onthulling plaquette en een feestavond.

Plaquette aan de pastorie
Om 19.00u schoven de heemkundeleden in groten getale aan bij de H. Mis, met als intentie om stil te staan bij het zilveren heemkundejubileum en om de overleden leden (inmiddels 79 personen) te gedenken. Pastoor Pisters ging ons voor, terwijl Annie Franssen een kort maar krachtig gedicht voordroeg.

Aansluitend verzamelde het gezelschap – inmiddels uitgebreid met het gemeentebestuur – zich bij de pastorie. Hier werd een plaquette onthuld, die past in de reeks van tekstbordjes ter ere van gedenkwaardige inwoners. Het betrof een persoon die door toedoen van de heemkundevereniging vanuit de bronnen gestalte had gekregen: namelijk pastoor Arnold Dydden (1571-1616). Pastoor Pisters plaatste diens activiteiten in de strijd om behoud van het geloof, terwijl burgemeester De Boer vooral inging op de lastige omstandigheden, waaronder hij als pastoor en inner van de kerkelijke belastingen moest functioneren.

Jubileumavond
Hierna was er een heuse jubileumavond in Partycentrum Oud-Zumpelveld. Deze was bestemd voor leden en genodigden. Gasten waren er voldoende. Zo mochten we in ons midden welkom heten het College van B&W, de beide pastoors Pierik en Pisters en diverse genodigden inzake het jubileumboek, onder wie kanunnik Herman Janssens van Averbode, oud-burgemeester Hub Bogman en voorts onder meer oud-beschermheer Frits van der Linden en diverse ereleden. Voor ieder was er koffie met vlaai, die de mensen zich goed lieten smaken. De voorzitter sprak een welkomstwoord, waarin hij aandacht besteedde aan het fenomeen heemkunde en hoe de vereniging van Simpelveld-Bocholtz tot groei en bloei was gekomen dankzij de inzet van vele mensen. De veelzijdigheid van de vereniging bleek zijns inziens uit de twaalf verschillende secties en de vele ontplooide activiteiten. Hij dankte voor de inbreng van allen die er in verleden en heden voor hebben gezorgd dat De Bongard is wat ze nu is: "*Een mooie bloeiende vereniging, met veel activiteiten, voor de eigen leden maar ook voor de dorpsgemeenschappen. Actief in Simpelveld en Bocholtz. Actief sinds 25 jaar*!".

"Waardevolle vereniging"
Burgemeester De Boer blikte eveneens terug op 25 jaar heemkundevereniging. Hij dankte bestuur en leden voor hun actieve inbreng bij hun vele eigen activiteiten en bij die zaken, die relatie hadden met de gemeente. Hij zag de heemkundevereniging als een waardevolle club voor de beide dorpen en met een uitstraling tot buiten de gemeentegrenzen, hetgeen qua waardering ook al gebleken was uit de gift van zijn voorganger Hub Bogman, die opbrengsten van zijn afscheidsreceptie prompt besteedde aan de heemkundevereniging en haar plannen.

De jubilarissen
De presentatie die avond was in handen van de allround beschermheer Wiel Weijers, die alles vlot aan elkaar praatte. Hij verzorgde met vicevoorzitter Hetty Backbier de huldiging van de jubilarissen. Dat was een flinke klus, want er zijn nogal wat leden – namelijk 35 personen – die sinds de start zijn aangesloten bij de heemkundevereniging. Soms in een actieve rol, als lid van een van de secties, dan wel in een ondersteunende rol als contribuerend lid, dat via lezingen, excursies en het tijdschrift de activiteiten op de voet volgt. Voor hen allemaal was er een presentje in de vorm van een door secretaris Werner Wierts bezorgde heruitgave van een historisch artikel van drs. Huub Franssen en een sleutelhanger met De Bongard-logo.

Ontcijferen en vertalen
Hierna vond dan de langverwachte boekpresentatie plaats van de geschriften van pastoor Dydden. Het toegankelijk maken van zijn hoofdzakelijk zestiende-eeuwse geschriften is een project dat de heemkundevereniging zo ongeveer tijdens haar hele bestaan heeft beziggehouden. Voortdurend was er een groep mee bezig te ontcijferen wat er staat om dat vervolgens nog te vertalen. Nu was het dan zover. Speciaal voor die gelegenheid hadden Ine Scholl-Vlieks en Hetty Backbier met andere dames naald en draad ter hand genomen om zestiende-eeuwse kostuums te vervaardigen. De gekostumeerde groep maakte voor het eerst zijn opwachting.

Boekpresentatie

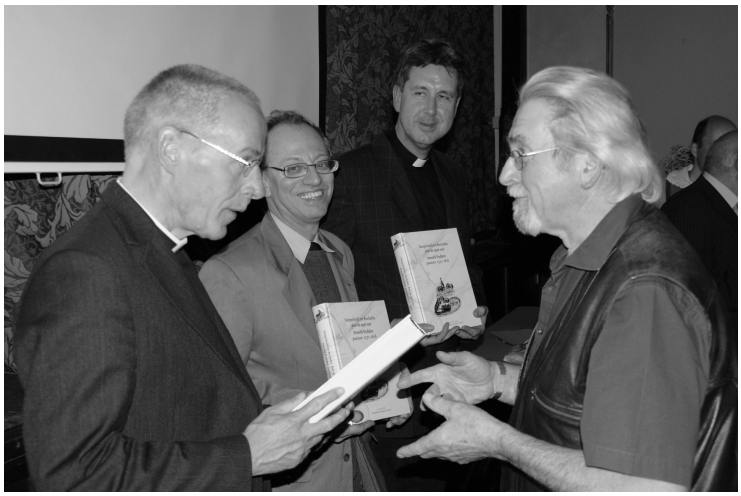

Na het vele voorbereidende werk van de Dydden-groep, was het Jo Van der Werf, die samen met een redactiecommissie het estafettestokje had overgenomen om de Dydden-publicatie over de eindstreep te brengen. Hij was het die de eerste exemplaren presenteerde aan de beide pastoors en aan Herman Janssens van Averbode – die evenals pastoor Dydden destijds – deel uitmaakt van de kloosterorde van de Norbertijnen. Het Dyddenboek is een kloeke bronnenuitgave, die ruimschoots van inleidende hoofdstukken met toelichting op de toenmalige tijd en omstandigheden is voorzien. Auteur Van der Werf werd dank gezegd voor het vele werk en dat geldt uiteraard voor alle personen die voorheen deel uitmaakten van de Dyddengroep (onder wie Leo Harzon en wijlen Math Horbach en Math Vleugels) of die thans hun schouders onder de totstandkoming van de publicatie gezet hadden. Daarin heeft Karin Eken een grote bijdrage geleverd, die de fraaie opmaak had verzorgd en het drukproces gecoördineerd. Het is een prachtig resultaat. Pastoor Pierik sprak een dankwoord, waarna auteur drs. Van der Werf een vrij uitvoerige inleiding op het Dyddenboek verzorgde.

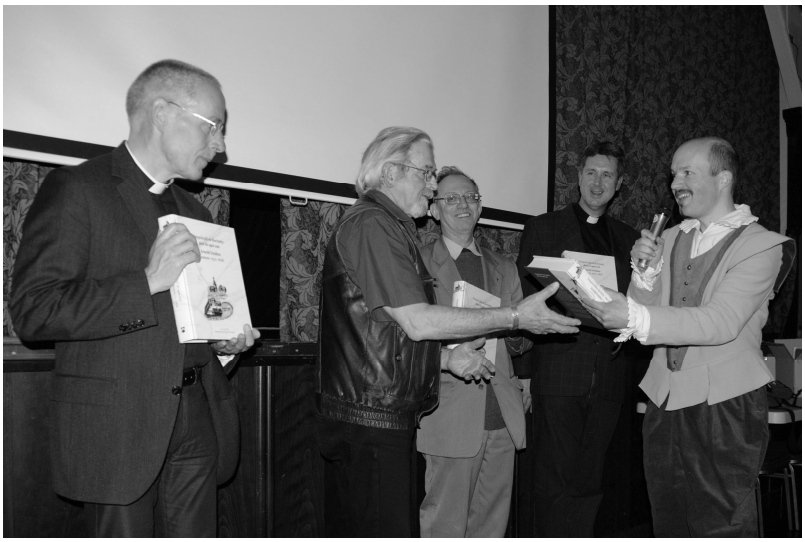

Te koop: het Dyddenboek

Het kloeke boekwerk “Simpelveld en Bocholtz door de ogen van Arnold Dydden” is een bronnenuitgave door Heemkundevereniging De Bongard en auteur Jo Van der Werf van de tekstbundels van deze pastoor Dydden. Diens eigenlijke geschriften bestaan uit vrij lastig leesbare, handgeschreven bronnen, met teksten in middeleeuws Latijn, oud-Frans en oud-Nederlands. Ze berusten in diverse archieven en worden met deze uitgave voor een breed publiek toegankelijk gemaakt. De publicatie geeft een goed beeld van Simpelveld en Bocholtz omstreeks 1600. De samenleving ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog wordt hierdoor verhelderd. Het boek in harde kaft telt ruim vierhonderd pagina’s en kost: € 25,-.

Het is verkrijgbaar bij:

- Werner Wierts, Romeinenstraat 40, Simpelveld, tel. 045-5440452
- Jo Van der Werf, Bouwensstraat 28, Simpelveld, tel. 045-5441239
- Luc Wolters, dr. Schweitzerstraat 4, Simpelveld, tel. 045-5442585
- Pascalle & Armin Hamers, De Baan 52, Bocholtz, tel. 045-5445482

E-mail: debongard@hotmail.com

OpenMonumentenDag 9 september 2012

Het Groen van Toen in het park van Huize Damiaan.

Door: Pascalle Hamers en Bert Havenith

Het thema voor de landelijke monumentendag 2012 was “ Groen van Toen” en al snel kwam de werkgroep monumentendag, waar Pascalle Hamers en Bert Havenith namens de Heemkundevereniging zitting in hebben, op het idee het park van het klooster Damiaan hiervoor te gebruiken. De gemeente was zeer ingenomen met de keuze van de werkgroep en gaf alle medewerking.

Omdat ook bij huize Damiaan de wens leeft het bos in de oude luister te herstellen kregen we ook daar alle medewerking.
Bij huize Damiaan is al langer een vrijwilligersgroep actief die met het herstel van het bos en de daarin aanwezige Lourdes grot , de vijver, het houten kruis en de bron bezig was.

Gesprekken met IKL (instandhouding kleine landschapselementen) leerde ons dat voor het herstel zo veel mogelijk moet worden uitgaan van natuurlijke materialen die liefst streekgebonden zijn. Daarnaast kwam uit die gesprekken dat er in het bos te weinig oude elementen aanwezig zijn
(c.q. nooit aanwezig zijn geweest) om in de “oude luister “ te herstellen.
Praktisch werd nu gekozen voor het begaanbaar maken van de paden en opknappen van de bronnen t.b.v. de open monumentendag.

Foto: Kitty Bastin

Openingstoespraak door Roy Jorissen van de werkgroep Historische panden

Glasnegatieven
Onze vereniging is in het bezit gekomen van een groot aantal glasnegatieven die betrekking hebben op de periode 1940-1950 en die deels in de tuin en het bos van huize Damiaan zijn opgenomen maar waarvan wij niet weten wie daar op staan. Ook zijn er foto’s van bruidsparen die hun trouwfoto in het bos hebben laten maken. Onze secretaris Werner Wierts heeft in monnikenwerk al deze negatieven gescand en wij willen natuurlijk graag weten wie daarop staat, zodoende leek ons de open monumentendag, waar veel Simpelveldenaren naar toe komen, een uitgelezen kans de foto’s te laten zien en te vragen wie men herkent.

Het prachtige weer op 9 september deed gelukkig een groot aantal Simpelveldenaren naar huize Damiaan komen en het terras zat al snel vol.
(voor mij blijft het vreemd dat vorig jaar in Bocholtz nauwelijks Simpelveldenaren aanwezig waren en hier nauwelijks Bocholtzenaren). Aan onze stand ontstond al snel een drukte aan mensen die de klappers kwamen bekijken en was er druk overleg met mensen op het terras wat ons veel namen bij de foto's heeft opgeleverd. Alvast dank hiervoor. Ook de andere stands; Imkerij de Markgraaf, Vogelwacht, Houtbe-werking en gouden viltvlinder trokken veel bekijks. Voor de kinderen was een heus spellen parcours uitgezet en was er veel aandacht voor valkerij Thas met hun uilen en fretten.

Foto: Kyara Hamers

9 september
Pascalle Hamers heeft met onze gidsen (De fam. Bonten en Petri Roufs) een route uitgezet in het bos en in het klooster waar bezoekers rondgeleid konden worden.
Op de binnenplaats van huize Damiaan werden oude boerderijgereedschappen uitgestald,van boerderij museum Wijlre, de mandenvlechter en was er informatie over en demonstratie van de bouw van vakwerkmuren aanwezig.
In het bos had het IVN een informatiestand opgezet, liepen detectormannen rond om trouwringen te zoeken en waren oude foto's opgehangen om de mensen te laten zien hoe het er oorspronkelijk heeft uitgezien.
Op een prachtig oud terras aan de rand van

Foto: Kyara Hamers

Foto: Kitty Bastin

Jurn en Kyara mochten meehelpen in het parcours van de kinderen en dan moet je natuurlijk ook zelf alles hebben uitgetest!
De oude spelletjes blijven in trek.

het bos speelden de Eisertaler tanz'l Musi onder leiding van Roy Jorissen prachtige blaasmuziek , die naarmate het aantal lege flesjes " Neuburg "groeide steeds joliger werd, tot groot genoegen van de bezoekers.

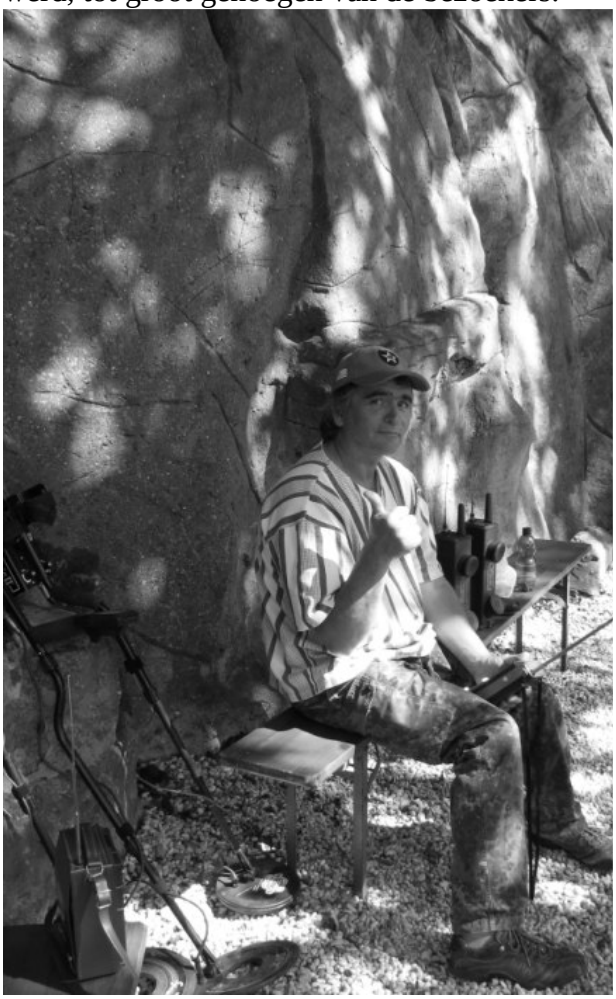

Foto: Kitty Bastin

Voortgang

Zoals reeds vermeld is het pad in het park voor deze open monumentendag weer begaanbaar gemaakt en zijn de Lourdes grot en de waterloop hersteld en daarmee hebben we weer een stuk van onze Simpelveldse geschiedenis kunnen bewaren. Nu nog vasthouden. Als het park regelmatig wordt bezocht zal ook dit kunnen worden behouden.

Het park hoeft niet geheel in oude glorie te worden gesteld. Het park moet realiseerbaar onderhouden kunnen worden. Het beeld van pater Damiaan dat vermoedelijk bij de linkse boom heeft gestaan, op de foto hiernaast, is nog niet getraceerd. Het grote houten kruis is wel mooi vervangen op 1 september, dit omdat het oude kruis zijn stevigheid had verloren.

Mocht u willen helpen in het onderhoud van het park, kunt u zich aanmelden bij de receptie van huize Damiaan.

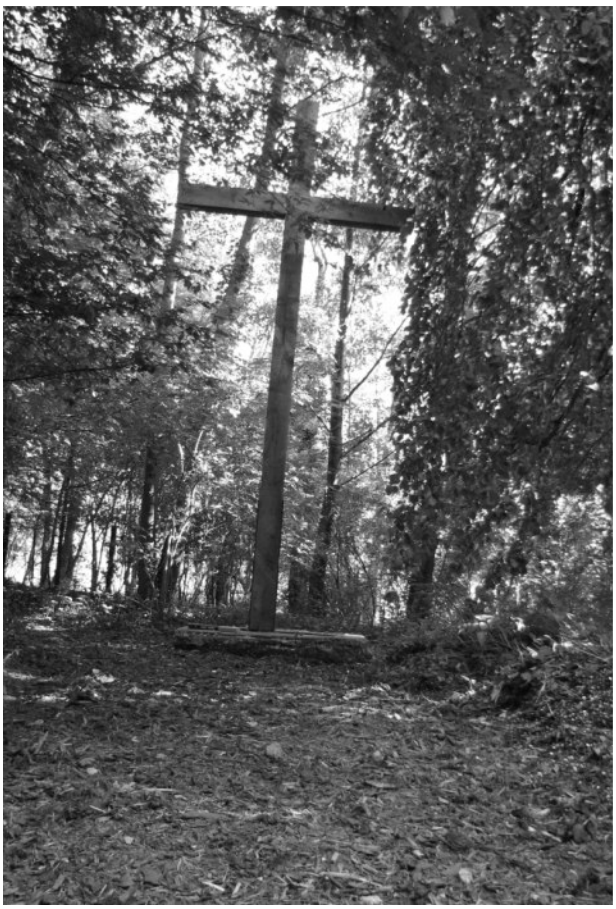

Kortom een gezellige en mooie dag waarop de Heemkundevereniging zich weer van haar beste kant heeft laten zien.

De steen van Bocholtz

Door: Hendrik-Jan Tolboom,
Specialist natuursteen bij Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

In februari 2011 bezocht ik met Wim Kastelein, bouwkundige, de kerk van Stolwijk, nabij Gouda. De steen aan het plint van de kerk was sterk verweerd en er werd zelfs al gezegd dat de steen vervangen moest worden. Dat is nogal een ingreep en de vraag van de heer Kastelein was terecht of dat allemaal wel nodig is. Waar je meestal mee begint, maar nog niemand in Stolwijk wist was een antwoord op de vraag om welke natuursteen het hier gaat. De toren van de kerk in nog middeleeuws, maar het oude kerkgebouw wat daar tegenaan stond is in WOII verwoest. Na de oorlog is een compleet nieuwe kerk gebouwd naar ontwerp van architect Van Hoogevest uit Amersfoort. De heer Gerdessen, in dienst van dit bureau als restauratiearchitect, wist mij te vertellen dat het bureau een goed geordend archief heeft en hij zou voor mij uitzoeken of er nog tekeningen van de kerk in Stolwijk voor handen waren. Niet veel later stuurde hij mij een tekening van de kerk waarop bij de plint de aanduiding 'Bocholtz' stond.
Ik was blij verrast door deze aanwijzing, want ik had behoorlijk moeite om de steen die ik had aangetroffen in Stolwijk te determineren. De stenen blokken die tot op bijna een meter hoogte vanaf het maaiveld rondom de kerk gebruikt zijn als plintbekleding, stelden me voor een raadsel. De structuur van de steen was in bepaalde gedeelten van de blokken fijn gelaagd alsof het hout is. Nu staat de steen uit de omgeving Gobertange, ten oosten van Brussel, ook bekend om dit uiterlijk, en de overeenkomst met vergrijsd eikenhout dringt zich dan ook op bij het zien van verweerde Gobertanger steen. Een ander opmerkelijke overeenkomst met de Gobertanger steen was het voorkomen van talrijke graafgangen in de steen, zogeheten bioturbaties, die zich aftekenen als gaten die de gelaagde structuur onderbreken. De steen in Stolwijk moest ook net als de Gobertanger behoorlijk hard zijn; de blokken waren afgewerkt met tandijzers en bouchardes, iets wat men alleen doet bij de wat hardere gesteenten. De Gobertanger steen komt als versteende lagen voor in een zandpakket. Deze lagen zijn doorgaans niet dikker dan 20 cm; de laaghoogte van de blokken is dus meestal ook niet hoger dan 18 cm. De blokken in Stolwijk waren veel dikker, om en nabij de 25 cm. Wat verder opviel was de afwisselende kleur van de blokken; in één blok verloopt de kleur van grijswit tot okergeel (Gobertange is vaak geheel grijswit van kleur). Nog opvallender was de mate van verwering. Gobertanger steen is doorgaans volkomen weervast, zij het dat de kern van de steen langer blijft staan (die is namelijk het meest versteend). In Stolwijk was het verweringsbeeld verschillend per blok en vooral ook binnen een blok kwamen nauwelijks verweerde zones voor, boven of onder gedeelten die volkomen verpulverd, verbrokkeld of al verdwenen waren. Het kon dus niet om Gobertanger gaan. Er zijn echter talrijke winningen geweest rond Brussel van soortgelijke stenen. Was dit er één van?

De heer Gerdessen hielp me dus op het spoor van het plaatsje Bocholtz in Zuid-Limburg. Tot nu toe ben ik deze nog nooit tegengekomen aan een gebouw. De ervaring leert echter dat als je een steen eenmaal herkent, er vaker toepassingen van dat materiaal op je pad komen. In een boek over natuursteen uit 1941, geschreven door de heer Lijdsman, wordt het materiaal genoemd en onderverdeeld bij de Kunrader steen. Deze ben ik wel vaker tegengekomen aan bouwwerken; met name in de eerste helft van de 20ste eeuw is er zelfs een opleving in het gebruik van dit materiaal. Niet alleen aan kerkgebouwen wordt het dan toegepast, maar ook aan woonhuizen, schoolgebouwen en zelfs trafo-gebouwtjes in de binnenstad van Amsterdam. Deze Kunrader steen is vrijwel altijd toegepast als breuksteen; de blokken zijn hooguit gekantrecht en sporadisch bijgekapt. Bewerkt zoals de Bocholtzer steen in Stolwijk heb ik de Kunrader steen bij toepassingen in de 20ste eeuw zelden aangetroffen.

Via een collega bij de RCE, Fred Brounen, kwam ik in contact met de heer en mevrouw Hamers van heemkundevereniging ‘de Bongard’ in Bocholtz. Met mijn collega, Bertil van Os, geochemicus en specialist op het gebied van anorganische materialen (waar we natuursteen onder mogen rekenen) hadden we al een aantal werkbezoeken in Zuid-Limburg gepland, dus maakten we van de gelegenheid gebruik om ook een kijkje te nemen in Bocholtz. Als daar steen is gewonnen en als bouwsteen gebruikt, dan kunnen we ook vaststellen of de steen verweert zoals de steen in Stolwijk dat doet. Mogelijk geven oude gebouwen een beeld van hoe de steen verder zal verweren en hoe je hier mee om kan gaan.

Het gebied rond Bocholtz is al zeer lang in gebruik als landbouwgrond. Op de wat hoger gelegen punten in het landschap stonden ooit Romeinse villas, midden in hun landbouwareaal. Langs de wegen, op de grens van hun eigendom, werden de doden begraven om het terrein te markeren. Zo is er in dit gebied in 2003 nog een askist opgegraven van Nivelsteiner zandsteen, die thans in het Thermenmuseum in Heerlen te bezichtigen is. Deze zandsteen wordt nog steeds gewonnen net even over de grens bij Kerkrade. Tegenwoordig is het een bijproduct van de zilverzandwinning voor het maken van glas. De Romeinen gebruikten vooral de versteende banken als houwsteen, wat doorging tot ver in de middeleeuwen. De zuilen in 12de eeuwse kerken die gesticht zijn door bisschop Bernold te Utrecht en Deventer zijn ook nog van Nivelsteiner zandsteen. Daarna verdwijnt praktisch het gebruik van de steen, totdat de zandwinning in de 19de eeuw belangrijk wordt en ook de versteende blokken zilverzand her en der weer toegepast worden.

Op de eerste warme lentedag van 2011 zijn we vanaf het woonhuis van de familie Hamers aan De Baan in Bocholtz, via de Helweg tussen de akkers belandt. Op de akkers, die net geploegd waren, lagen veel kleine stukken van een harde dichte witgele kalksteen. Elk jaar komen bij het ploegen dergelijke brokken aan de dag en worden ze door de boeren zoveel mogelijk langs de rand van de akkers verzameld, want ze beschadigen de ploeg. Op de 2de kruising zijn we rechts de Rouwkoulerweg op gegaan, waar even na de kruising rechts van de weg een modern woonhuis met een schuur staat. Op de locatie van de schuur zou een groeve geweest zijn en waarschijnlijk om die reden staan de schuur en het huis in een uitgegraven stuk van een helling. De schuur naast het huis is volledig opgetrokken uit de steen die we zoeken en verweerd ook op dezelfde manier als de steen in Stolwijk. Soms een harde, verbrokkelde kern van een witgele steen, naast meer okergele gedeelten die zacht als mergel lijken en sterk verpoederen. Dit moet dus de steen zijn die in Stolwijk is gebruikt en misschien zelfs wel de plek waar de steen vandaan is gekomen!

De gevel van de schuur aan de Rouwkoulerweg

Detail gevelwand van de schuur. Het verschil tussen zilvergrijze gedeelte met nerftekening en zachte gele gedeelte van de blokken is goed zichtbaar.

We vervolgden onze weg en kwamen op een weg met de naam ‘Vlengendaal’ die herinnert aan de Romeinse villa met deze naam die hier ooit stond. De boerderij links van de weg heeft eveneens een gevel van Bocholtzer steen en ook deze blokken zijn op een typerende wijze verweerd. Even verderop is links van de weg in het weiland een flinke hoeveelheid grond afgegraven, vermoedelijk ook voor het winnen van bouwsteen. We komen een wegkruis tegen. Het is deels van Bocholtzer steen en volgens het opschrift dateert het van 1953.

Terug in de bebouwde kom, even voor de T-splitsing waar Vlengendaal en de Wijngracht samenkomen staan rechts van de weg 2 huizen uit de jaren ’50 van de vorige eeuw. Het is heel verassend om te zien dat er Bocholtzer steen rond de ingang is gebruikt, maar vooral dat de steen is afgewerkt zoals dat ook in Stolwijk het geval is, namelijk met een bouchardehamer en een tandijzer. Dit wijst er op dat er in Bocholtz naast het winnen van steen ook steen bewerkt is en vervolgens naar Stolwijk vervoert. Wat op zich niet ongebruikelijk is; op die manier bespaart men zich een hoop kosten voor het vervoer, want men verplaatst geen extra gewicht en bespaard zich de aankoop en het vervoer van ongeschikt materiaal.
Onder het spoor verandert de naam van de weg van Vlengendaal in Herver. Op de kruising waar de Herver overgaat in de Wilheminastraat staat een oude hoeve die ook geheel van Bocholtzer steen is. Opvallend is dat de blokken rond de poort over het algemeen bestaan uit gezonde blokken. De gezonde kern van de steen lijkt voor-namelijk te bestaan uit de gedeelten die ook de eerder genoemde nerftekening vertonen, boorgaten (bio-turbaties) en een fraaie zilver-grijze kleur aannemen wanneer ze worden geteisterd door weer en wind.

bouchardehamer

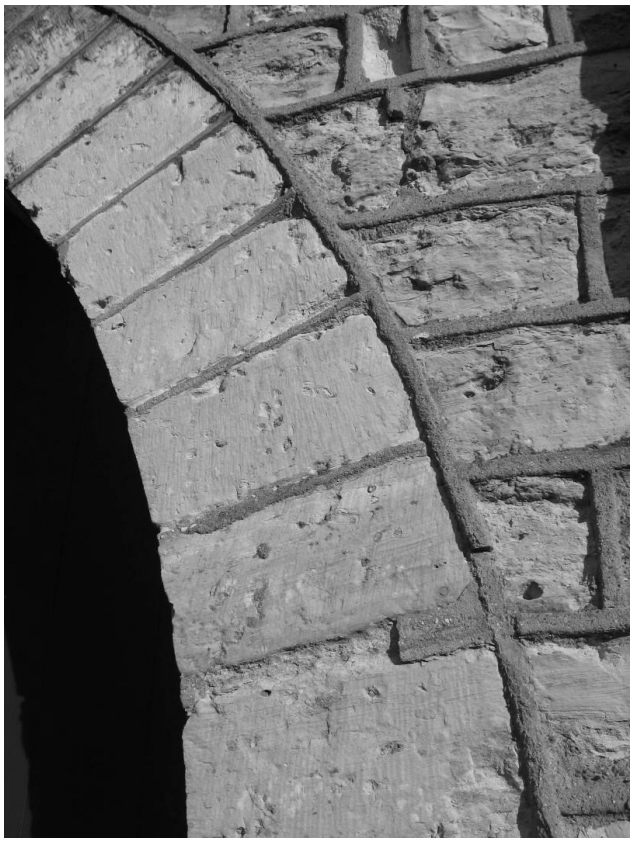
Mooie zilvergrijs verweerde Bocholtzer steen.

Van het oude raadhuis op de Wilhel-minastraat is, hoe kan het ook anders, het plint en het voormalige bordes eveneens van Bocholtzer steen. Dit gebouw is van het begin van de vorige eeuw. Ook hier is de conditie van de blokken wisselend. In de verte staat de kerk van Bocholtz, van omstreeks 1875 die geheel van bak-steen is. Je zou aan dit gebouw ook Bocholtzer steen verwachten. Al is het maar een beetje, maar niets van dat al. De kerk is geheel van baksteen. We passeren nog een hoeve met Bocholtzer steen aan de Wilhelminastraat en komen dan terecht in de Prins Hendrikstraat, waar op nummer 7 een klein huis uit 1793 staat, geheel van Bocholtzer steen. Recent is het huisje opnieuw gevoegd en de blokken zijn brandschoon. Er is een voeg aangebracht die iets terugligt in de gevel en het materiaalverlies is geaccep-teerd. Men heeft geen poging gedaan om de blokken weer aan te vullen met een op kleur gebrachte mortel. De vraag is of de steen altijd zo in het zicht is geweest of dat de gevel bepleisterd of geschilderd werd, of misschien wel allebei. Even verderop vinden we een deel van het antwoord. Aan de Hofstraat staat op nr. 7 tot 11 een hoeve, die waarschijnlijk geheel uit Bocholtzer steen is opgetrokken, maar waarvan de voornaamste gevels zijn bepleisterd. Aan de achterzijde bevindt zich een poort met Nivelsteiner zandsteen die toegang geeft tot de binnenplaats. Daar is de Bocholtzer steen

witgekalkt, iets wat in het verleden waarschijnlijk vaker werd gedaan. De wens om de natuursteen te laten zien in zijn pure vorm deed pas ruim honderd jaar geleden zijn intrede in de bouw. Voor die tijd was het heel normaal om ook natuursteen te schilderen, waarbij vaak wel de kleur van de verf werd afgestemd op de kleur van het natuursteen. Het schilderen van natuursteen had niet als doel om het gebruik ervan te maskeren, maar eerder om het te laten zien op zijn mooist. De gevel werd dus geschilderd in de kleur van de steen, een egale kleur wel te verstaan en er werd soms met kleur een regelmatig voegverband gesuggereerd. Het onregelmatige voegverband, wat wij nu zo mooi vinden, werd in het verleden niet gewaardeerd maar gezien als een onvolkomenheid. In onze tijd van standaardproducten is het de gewoonste zaak van de wereld dat alle stenen gelijk van kleur en maatvoering zijn, terwijl dat in het verleden heel bijzonder geweest moet zijn. Ik heb geen idee hoe de gevels van Bocholtzer steen zijn beschilderd, maar het pleisterwerk aan de Hofstraat laat ook een regelmatig blokverband zien bij de zogenoemde hoekkettingen.
Even verderop aan de Paumstraat komen we weer twee huizen tegen uit de jaren ’50 van de vorige eeuw met een ingangspartij van Bocholtzer steen, waar ook weer de bewerking met een tandijzer en boucharde te zien is.

Ingangspartij van woonhuis Paumstraat.
Sporen van een tandijzer.

tandijzer

Waar de Paumstraat de Overhuizerstraat tegenkomt staat een hoeve van Bocholtzer steen, waar de blokken zijn aangevuld met een op kleur gebrachte mortel. Opvallend genoeg blijft de mortel goed zitten. Vaak laten dit soort reparaties op den duur los.

Paumstraat.
Met op kleur gebrachte mortel aangevuld blok Bocholtzer steen.

Zelfde ingangspartij Paumstraat.
Sporen van tandijzer en waarschijnlijk ook van een boucharde.

Even verderop staat het kasteel Overhuizen, met een imposante poort van Naamse steen, gefrijnd, maar verder volledig opgetrokken van Bocholtzer steen. Interessant zijn hier de verschillende afwerkingen van de steen. Met name rond de poort in het gebouw waar nu het café-restaurant is gevestigd. De grote inrijpoort van dit gebouw is op een foto van 1934 nog deels ingestort. De gedeelten die sindsdien weer zijn aangevuld om de poort te herstellen zijn anders afgewerkt dan de oude gedeelten van de poort. Op de nieuwe gedeelten is ook weer een bewerking met een tandijzer te zien. Een leuke aanwijzing om vast te stellen welke gedeeltes vervangen zijn. In het complex zijn verder blokken te zien die zijn afgewerkt met een ceseel (brede platte beitel) en met een puntbeitel. Er is ooit brand geweest en dat laat zich aflezen aan de rood verkleurde stenen; het in de steen aanwezige ijzer verkleurt door de hitte van het vuur.

Overhuizen. Afwerking met een ceseel. Men noemt dit ‘scharreren’.

Overhuizen. Afwerking met een puntbeitel. Men noemt dit ‘spitsen’.

Een deel van het kasteel is verdwenen; een grote berg blokken Bocholtzer steen resteert. Een mooie gelegenheid om wat steen mee te nemen voor bemonstering. Alle twijfel is in ieder geval weg, de steen in Stolwijk kwam uit Bocholtz en blijkbaar is hier in de jaren ’50 van de vorige eeuw nog steen gewonnen en bewerkt. Oplossingen voor de verweringsvorm van de steen zijn we ook tegengekomen en het is in ieder geval duidelijk dat de steen lange tijd stand houdt, mits men maar het goede gedeelte van het materiaal benut. In Stolwijk is dat niet altijd het geval geweest; daar is goede en minder goede steen door elkaar geleverd. Bovendien zijn de blokken vrij hoog, waardoor goede en minder goede lagen in één blok zitten. De goede steen, die gelaagd is en zilvergrijs verweerd, zou prima gebruikt kunnen worden als bouwsteen.

Dankzij de heer Hamers van de heemkundevereniging ‘De Bongard’ kwam ik na ons bezoek aan Bocholtz in het bezit van meer informatie over de groeves die er geweest zijn in Bocholtz. In het boek ‘Van Fleckendael tot Vlengendaal’ van G. Herbergs wordt uitgebreid stilgestaan bij de steenwinning in Bocholtz. Met name rond de Tweede Wereldoorlog zijn er pogingen ondernomen om op grote schaal de steen te winnen. Ook elders in Nederland werden dergelijke ondernemingen opgestart in deze periode, bijvoorbeeld in de omgeving van Winterswijk en in het Geuldal. Deze pogingen om goede bouwsteen te leveren werden ondernomen door de slechte economische situatie voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog en de behoefte aan bouwmateriaal erna. Om deviezen te besparen wil de overheid echter na de oorlog niet al te veel natuursteen importeren en wordt het gebruik van het materiaal ontmoedigd, aldus een artikel in het Limburgs Dagblad van 5 januari 1948. Men doet in het artikel zijn beklag over het feit dat de regering een dergelijk beleid voert en niet het gebruik van natuursteen van eigen bodem aanmoedigt. Er wordt gesproken over een voorraad steen in de bodem van Bocholtz van 1 miljoen kubieke meter (!) en dat alles zou bruikbaar zijn voor oorlogsmonumenten, restauraties en nieuwbouw. In de abdij van Middelburg zou een partij Bocholtzer steen verwerkt zijn voor de restauratie van het complex.
Na de oorlog komt er dus een grote exploitatie op gang. Het gebied waar de steen gewonnen wordt ligt langs de Vlengerdalerweg in Bocholtz. Er waren langs de Vlengendalerweg op 3 locaties groeves, die door verschillende families werden uitgebaat. De groeve van de familie Franzen, gelegen achter de boerderij Klein Vlengendaal, werd al sinds enkele generaties gebruikt voor de winning van Bocholtzer steen. De steen werd gebruikt als bouwsteen en als wegverharding. Achter de hoeve Vlengendalerhof lag de groeve van Lucas Vaessen. Dit is de plek waar nu nog de garage staat die geheel van Bocholtzer steen is. In 1923 werd uit deze groeve de steen gewonnen voor het gemeentehuis van Bocholtz door werklozen.

De groeve van Lucas Vaessen gaat na zijn dood over in handen van zijn zoon. In de oorlogsjaren begint de firma De Boer met voorbereidingen om grootschalig Bocholtzer steen te winnen. Het werk komt door het oorlogsgeweld stil te liggen, maar in 1946 wordt het hervat. De NV Limburgse Delfstoffen Maatschappij wordt opgericht in die jaren en de Steengroeve Bocholtz NV is daar een onderdeel van. De firma De Boer raakt buiten beeld en de leiding in de groeve wordt overgenomen door iemand uit de familie Franzen, die al generaties lang deze steen wonnen. De directie van de groeve is in handen van een zekere meneer Faber uit Blaricum. Op 5 en 15 januari 1948 volgen er 2 artikelen in het Limburgs Dagblad waaruit blijkt dat het niet mee viel om de exploitatie rendabel te krijgen. In de hoogtijdagen werkten er 35 man, waaronder 8 steenhouwers die de blokken op maat kapten. Zij zijn het geweest die de blokken bekapten met bouchardehamers en tandijzers. In het Limburgs dagblad wordt gesproken van inkrimping van het bedrijf wegens het achterblijven van steun van regeringszijde. In 1949 valt het doek voor de groeve en ligt de exploitatie stil.

Er bleef een grote voorraad steen liggen die uiteindelijk terecht gekomen is op allerlei plaatsen in Nederland. In 1951 is er een villa mee gebouwd in Laren (NH). Volgens de zoon van de opdrachtgever voor de bouw en tevens huidige bewoner van het pand aan de Derkinderenlaan 20 is

de steen indertijd op aanraden van de architect Van Erven Dorens gebruikt. In dezelfde jaren is in Stolwijk de steen door architect Van Hoogevest gebruikt. Ongeveer het laatste gebouw wat met de steen van Bocholtz is opgetrokken dateert uit 1958 en staat in het centrum van Nijmegen; de Petrus Canisiuskerk.

Het is jammer dat de steen niet beschikbaar is gebleven; de hardere gedeelten van de steen zijn prima te gebruiken als bouwsteen. Winning van de steen met modern materieel zal betrekkelijk eenvoudig zijn, maar helaas is alleen al door het papierwerk het geopend krijgen van een groeve niet meer zo eenvoudig. Daarmee is waarschijnlijk definitief een buitengewoon karakteristieke steen, die een eigen vermelding verdient, buiten bereik geraakt.

Voorgevel van de Petrus Canisiuskerk te Nijmegen, gebouwd in 1958; voornamelijk bestaande uit Bocholtzer steen

Chemisch en petrografisch onderzoek naar Bocholtzer kalksteen.

door: Bertil van Os,
Geochemicus en specialist anorganische materialen bij RCE.

De Bocholtzer kalksteen is, behalve voor locaal gebruik rondom het natuurlijk voorkomen, ook toegepast aan verschillende gebouwen uit de jaren ’50 van de vorige eeuw in de rest van het land. Een soortgelijke steen wordt net over de grens in Vetschau (Duitsland) gewonnen. Hij wordt gerekend tot Kunrader Kalk. Op dit moment zijn er geen groeves meer waar de steen wordt gedolven. Ook zijn er geen ontsluitingen waar de verse steen dagzoomt. Soms is de als bouwsteen toegepaste Bocholtzer steen ernstig verweerd. In het kader van de instandhouding van deze toepassingen is het de vraag hoe de schade zich verder gaat ontwikkelen.
Om inzicht te krijgen in de eigenschappen van deze steensoort zoals verwering, vorst gevoeligheid, typische toepassingen en uiterlijk heeft in het voorjaar van 2011 een veldwerk in de omgeving van Bocholtz plaatsgevonden. Er daarbij enkele handstukken meegenomen die vervolgens in het laboratorium van de RCE zijn geanalyseerd op chemische samenstelling. Om textuur en opbouw van de steen te bestuderen is een typisch handstuk gepolijst en gescand met hoge resolutie.

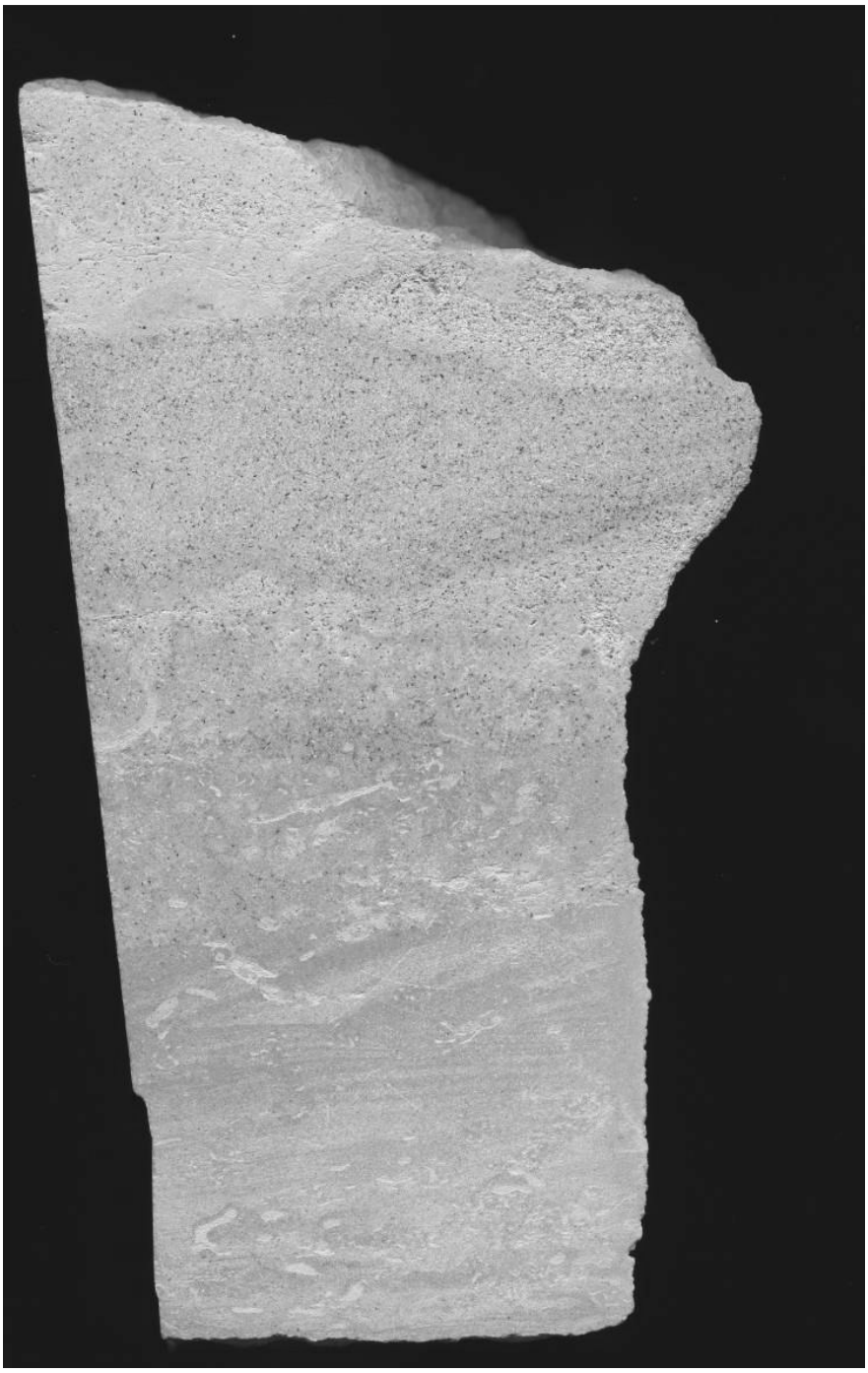

Hoge resolutie scan (2100 dpi) van een gepolijst stuk Bocholtzer kalksteen. Het handstuk is ongeveer 13 cm lang.

Resultaten.
Wat goed te zien is op de scan is dat er verschillende lagen in de steen te herkennen zijn. Van boven naar beneden zijn dat :

1. Fijnkorrelige arenitische kalkzandsteen, licht glauconiet houdend.
2. Iets grovere zone met zwaar glauconiet houdende kalk (zand) steen
3. Lichte band, duidelijk ontstaan door bioturbatie
4. Fossielgruis rijke laag Met glauconietrijke insluitsels, grof
5. Afwisseling van 0,5 cm dikke lichte en donkere zeer fijnkorrelige beige banden, gebioturbeerd.
6. Fijn gelamineerde afwisseling van licht en donker beige banden, korrelgrootte in de fijne siltfractie (pelitisch) tot kleiig
7. Gebioturbeeerde pelitische kalkmud met fossielgruis.

Chemische samenstelling
In onderstaande tabel is de hoofdelementen samenstelling aangegeven.

	Sample		Location	Ca	Si	K	Fe	Mn	Ti	S	Bal
XRF meetnr:				%	%	%	%	%	%	%	%
1937	Bocholtz kalksteen		Gelamineerd (6)	38	1,7	0,072	0,287	0,009	0,021	0,042	54
1938	Bocholtz kalksteen		iets grover minder gelaagd (5)	35	4,2	0,134	0,557	0,013	0,026	<0	55
1939	Bocholtz kalksteen		glauconiet (4)	34	5,6	0,157	0,677	0,008	0,029	0,042	54
1940	Bocholtz kalksteen		glauconiet (2)	21	20	0,130	0,530	<0	0,016	<0	55
1941	Bocholtz kalksteen		Ijzerrijke laag (2)	20	19	0,185	0,761	<0	0,076	0,043	57
1942	Bocholtz kalksteen		Gelaagd (1)	38	2,0	0,082	0,342	0,011	0,028	0,050	54

De chemische analyses bevestigen dat de Bocholtzer steen een afwisseling is van gelamineerde fijne pelitische kalksteen met grofkorreliger kwarts (SiO2) en glauconiet ($(K,Na)(Fe^{3+},Al,Mg)_2(Si,Al)_4O_{10}(OH)_2$) houdende kalksteen. Wanneer het Ca gehalte wordt omgerekend naar CaCO3 (calciet) en het Si gehalte naar SiO2 dan varieert het kalkgehalte van 100% in de gelamineerde stukken tot 60% in de glauconiet- en kwartsrijke stukken. Het SiO2 gehalte vertoont het omgekeerde patroon. Dat het donkergroene mineraal glauconiet is wordt gedemonstreerd door het lineaire verband tussen K en Fe (Fig. 1). Uit naast staand figuur is af te leiden dat K en Fe in dezelfde fase (mineraal) aanwezig zijn.

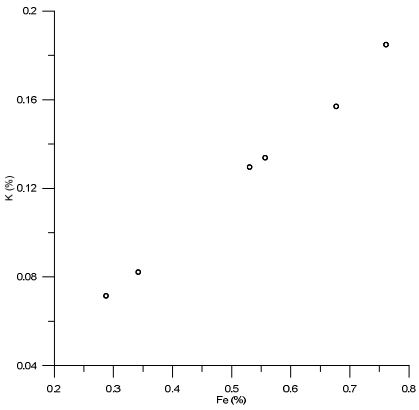

Scatterplot van ijzer (Fe) tegen kalium (K)

Behalve van de Bocholtzer steen zijn er ook analyses uitgevoerd van de Kunrader steen. De resultaten van deze analyses geven aan dat de Kunrader steen bijna geheel bestaat uit kalk (99%) en een homogene textuur heeft. Deze kalksteen is geheel opgebouwd uit fossielgruis en skeletjes van kalkalgen (coccolieten). Kunrader steen heeft in ieder geval niet de typische lithologische opeenvolging die de Bocholtzer steen heeft.
Het voorkomen van zand geeft aan dat de afzetting kustnabij gevormd is. Het gaat waarschijnlijk om een lagunaire afzetting die aan de binnenkant van een rif gesedimenteerd is, of buiten het rif tijdens tijdelijke (periodieke) dalingen van de zeespiegel. Periodiek heeft er vooral sedimentatie van fossielgruis en kalkskeletjes plaatsgevonden, afgewisseld met een meer zand en kleirijke facies, waarschijnlijk met een geringe hoeveelheid organische stof. Tijdens de diagenese van deze lagen heeft glauconietvorming plaatsgevonden. De Kunrader steen heeft waarschijnlijk zijn oorsprong net buiten het rif.

Discussie
De afwisseling van kwarts- en glauconietrijke lagen met fijne gelamineerde kalk van de Bocholtzer steen is bepalend voor de verweringskenmerken voor de steen. De zandige glauconietrijke lagen zijn over het algemeen iets poreuzer. Water kan hier makkelijker indringen waardoor juist op deze plek vorstschade optreedt. Een ander effect is dat ijzer vrijgemaakt wordt uit glauconiet en neerslaat als ijzerhydroxide in gele banden. Door het neerslaan van ijzer gaat de zuurgraad op microschaal omlaag waardoor er kalk oplossingsgaten kunnen ontstaan. Dit heeft tot gevolg dat de porositeit nog verder vergroot wordt. Op den duur verliest dit gedeelte van de steen zijn samenhang en valt als poeder uiteen.
In historische gebouwen met Bocholtzer steen is daarom bij voorkeur alleen het gelamineerde zandarme gedeelte van de steen toegepast en meestal geplaatst met liggend leger. Bij toepassingen in de jaren ‘50 van de vorige eeuw is hier soms geen rekening mee gehouden waardoor vorstschade en andere vormen van aantasting hebben kunnen plaatsvinden. De stukken met gelamineerde kalksteen zijn over het algemeen zeer dicht en resistent tegen verwering en vorstschade.

Conclusie.
In de omgeving van Bocholtz zijn de historische gebouwen die zijn opgetrokken uit de lokale steen vaak nog in prima staat. Hier is rekening gehouden met de eigenschappen van het gesteente door vooral het gelamineerde volledig uit klak bestaande gedeelte van de steen te gebruiken. Bij recente toepassingen van Bocholtzer steen heeft men minder rekening gehouden met de specifieke eigenschappen van de steen (afwisseling van kwarts en glauconietrijke lagen met gelamineerde kalk lagen). Hierdoor is juist aan gebouwen uit deze tijd, die zijn opgetrokken uit Bocholtzer steen, schade opgetreden.

Heemkundig museum Scholtissenhof stopt

Bij het ter perse gaan van dit periodiek is nog niet alles duidelijk over hoe het verder gaat maar dit zult u te zijner tijd zeker van ons horen.

Het heemkundige museum op Scholtissenhof is voor altijd gesloten. Zo, het hoge woord is er als eerste uit. Onlangs kregen we bericht dat de eigenaren van Scholtissenhof graag met ons een gesprek wilden hebben. Dus na een afspraak gingen Armin en ik even op de koffie. Daar bleek al snel dat Mariëtte en Ruud de museumruimte op zolder graag een meer commerciële invulling willen gaan geven en er helaas geen plek meer voor ons als organisator van de Heemkundetentoonstellingen is. In verband met de voorbereidingen van de commerciële evenementen hebben we zo snel mogelijk de expositiezolder leeg gemaakt, zodat er voldoende plek is voor Scholtissenhof en zijn activiteiten. Daarmee kwam er direct een einde aan de Dydden-tentoonstelling. Wel staat er nog het een en ander in opslag. We hebben omwille van de omvang daarvan nog niet alles van de opbergzolder kunnen halen. Daarvoor zijn we nog op zoek naar een vervangende plek. Maar om ook niet alles twee keer in handen te moeten pakken, willen we eerst voor onszelf duidelijk hebben hoe en waar we verder kunnen. We gaan daarover met de gemeente in gesprek. Maar misschien dat u ons daarmee kunt helpen?

Met de laatste museale Scholtissenhof-groeten,
Pascalle Hamers

In de loop van de afgelopen vijf jaar is er in het heemkundige museum te Scholtissenhof heel wat de revue gepasseerd. De collage hieronder geeft daar een indruk van.

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

”DE BONGARD”

Jaarprogramma 2012/2013 (o.v.)

di.	**13 nov. 2012**	**Najaars ledenvergadering 19.30 uur met lezing** over wassen beelden en religieuze kleding
zon.	**2 dec. 2012**	**Kerstmartkt** te Bocholtz
di.	**29 jan. 2013**	**Lezing over Genealogie** door Funs Patelski om 20.00 uur
zat.	9 febr.	**Dialectmis** in Bocholtz 18.30 en Simpelveld 19.00 uur.
10, 11 en 12 febr.		Carnaval.
wo.	**13 maart**	**Lezing nederzettingen in onze regio ten tijde van de Romeinen** door Diederick Habermehl 20.00 uur
vrij.	**29 maart**	**Goede Vrijdag,** wegkruisenwandeling in Bocholtz 20.00 uur.
zon.	31 maart	Pasen.
di.	**9 april**	Alg. **Jaarvergadering 20.uur** en na de pauze **film “Klokken van S.”**
vr.	**12 april**	**Dialectavond** Partycentrum Oad Zumpelveld 20.00 uur.
vr.	**26 april**	**Dialectavon**d in Harmoniezaal Bocholtz 20.00 uur.
don.	9 mei	Hemelvaartsdag.
zon.	19 mei	Pinksteren.
zat.	**25 mei**	**Excursie naar Averbode.**
zat.	**20 juni**	**Midzomernachtwandeling** 20.00 uur in Bocholtz.
juli/augustus		Vakantie.
zon.	**8 september**	**Open Monumentendag 2013.**
zat.	**12 oktober**	**Excursie naar Moresnet**
di.	**13 november**	**Najaars-Alg. Ledenverg.** 19.30 en 20.00 uur **lezing 1e W.O.**
zon.	**15 december**	**Kerstmarkt te Simpelveld.**

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

”DE BONGARD”

Secretariaat: Postbus 21.009
6369 ZG Simpelveld

oktober 2012

Geachte leden,

Bij deze nodigen wij U uit voor de **Algemene Ledenvergadering** op
dinsdag 13 november 2012 om 19.30 uur
in de zaal van Partycentrum “ Oud Simpelveld “, Irmstraat 23 te Simpelveld.

Agenda:

1. Opening en mededelingen door voorzitter Luc Wolters;

2. Verslag Alg. Jaarvergadering van dinsdag 20 maart 2012.

3. Begroting 2013 penningmeester Armin Hamers.

4. Nieuws van secties en activiteiten.

5. Vooruitblik 2013.

6. Rondvraag.

7. Presentatie aan leden boek “de Hof” door auteur Armin Hamers.

8. Sluiting.

Het programma na de pauze rond 20.15 uur is een lezing met als thema kloosternijverheid door mevrouw Betsy Gelen.
De entree van de lezing voor niet-leden bedraagt € 2,-.

Verder treft u meer informatie in dit periodiek aan over deze lezing.

Het Bestuur Heemkundevereniging “ De Bongard “
Simpelveld-Bocholtz

Lezing:

Kerkelijk textiel in Limburg

Met speculaas en mijter

Door mevr E.H.M. Geelen,

Dinsdag 13 november 20.15 uur

Heemkundevereniging De Bongard houdt een lezing over de geschiedenis van kerkelijk textiel in Limburg, aan het begin van de Sinterklaastijd een lezing met speculaas en mijter, in Party Centrum Oud Zumpelveld , Irmstraat 23 te Simpelveld.

Op dinsdag avond 13 november 20.15 uur, aansluitend op onze najaars ledenvergadering, die om 19.30 uur begint, neemt Mevr. Elisabeth Geelen ons aan de hand van een powerpoint presentatie mee naar de wereld van het kerkelijk textiel.

Mevrouw Geelen is niet alleen in Limburg, maar ook een landelijk bekend en gewaardeerd expert op het gebied conservering van historisch textiel. Lange jaren was zij verbonden aan het Museum voor de Vrouw in Echt en werkte zij mee aan diverse projecten; zoals de inventarisering van de paramentenkamer van de Christoffelkathedraal en de Munsterkerk in Roermond.

Hier vond zij misgewaden uit het atelier Stolzenberg, dat nauw samenwerkte met de beroemde architect Cuypers, maar ook uit het atelier van onze zusters van het Arme Kind Jezus.
Aan de hand van een uitgebreide reportage krijgen we o.a. inzicht in de geschiedenis van misgewaden, het gebruik van diverse soorten stof, technieken die gebruikt zijn bij het vervaardigen en borduren door de eeuwen heen, schenkingen van diverse materialen en de achtergrond hiervan.
Verder krijgen we een uitgebreide uitleg over de kleding van priesters en koorknapen gedurende het kerkelijk jaar. Er wordt dieper ingegaan op de functie van het gebruiken van verschillende kleuren.

Uiteraard is er na afloop nog gelegenheid om samen gezellig de laatste speculaasjes op te peuzelen of een glaasje te heffen op de komende warme winteravonden.

Voor leden is de toegang gratis, van niet-leden wordt een bijdrage van 2 euro gevraagd.

Kerstmarkt 2012

Bezoek de stand van de Heemkundevereniging op de Kerstmarkt.
We zijn dit jaar op 2 december te vinden in Bocholtz.

Van zwart naar groen landschap.

Door Michel Dreuw.

Onderzoek naar steenkool in Simpelveld en Bocholtz

Nadat al in de middeleeuwen kleine kolenmijnen rond Kerkrade en het aangrenzende Wormdal in bedrijf waren,werd in het begin van de vorige eeuw op grote schaal een begin gemaakt met het z.g. afdiepen van mijnschachten. Er werd in Oostelijk Zuid Limburg op diverse plaatsen naar steenkool geboord. Heerlen en Kerkrade waren de voornaamste plaatsen in de regio. Hier lagen de eerste ontginbare kolenlagen maar honderd meter onder het maaiveld. Het waren lagen van goede kwaliteit en soms van 1 tot 4 meter dikte. In de buurt van Spekholzerheide werden op verschillende plaatsen boortorens opgesteld voor het onderzoek naar de brandstof.

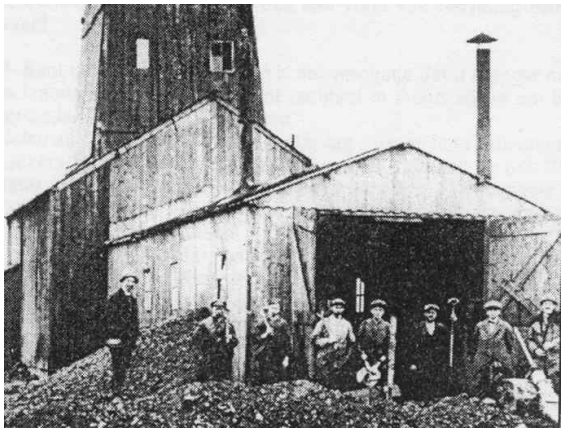

Rond de jaren 1822 werd in de buurt van de huidige St. Josefbrug langs het spoor van Simpelveld naar Vetchau geboord naar steenkool. De mijn Willem Sophia met hoofdzetel in Spekholzerheide was in de gemeenten Bocholtz en Simpelveld op diverse plaatsen boringen aan het maken. De concessie van de mijn was gelegen onder Spekholzerheide en de gemeenten Bocholtz en Simpelveld.

Op deze plek werden destijds de boorwerken uitgevoerd.
Links de oude weg van Simpelveld naar Bocholtz. Rechts het huidige spoor Simpelveld- Vetchau. De boringen werden uitgevoerd door het Nederlandse Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen van de Universiteit van Delft. De werken werden uitgevoerd van 10 tot 600 meter diepte. Het resultaat was afwisselend. Zo kwam men op een diepte van 118 meter op een steenkoollaagje van 20cm dikte. Na een diepte van 188 meter werd een kolenlaag van 4,84 meter aangetroffen. Deze steenkool was van bijzondere kwaliteit en zeer geschikt voor huisbrand.

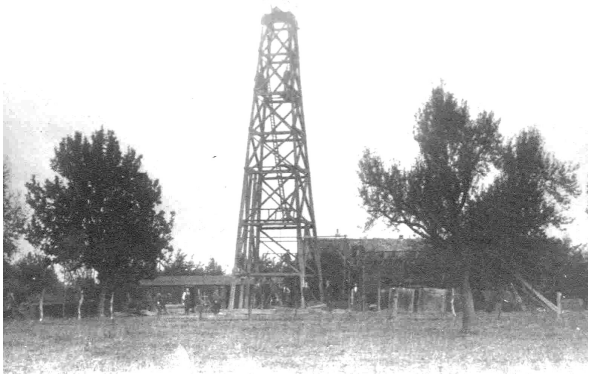

Ook in Bocholtz werd op diverse plaatsen naar steenkolen geboord. Hier de boortoren bij Bahneheide.

“Men mag wel aannemen dat ter plaatse en verder naar de Duitse grens een ontginbaar kolenveld voor verdere exploitatie lonend is” aldus Dr. P. Tesch van de universiteit Delft in zijn eindrapport over de grondboringen.

De kolenmijn Willem Sophia.

Het eerste bodemonderzoek vond plaats bij het gehucht”Ham” tussen Kerkrade en Spekholzerheide. De hier aangeboorde kolenlagen waren van uitzonderlijk goede kwaliteit. Op 3 maart 1860 werd bij Koninklijk Besluit concessie verleend aan de ‘Bergwerkvereniging voor Nederland’ voor de ontginning van steenkolen onder Spekholzerheide, Simpelveld en Bocholtz. Bij alle openbare gebouwen en gelegenheden moest dat destijds door middel van aanplakborden bekend worden gemaakt. Met voortvarendheid werd begonnen met de aanleg van de eerste schacht. Maar al direct had men te kampen met problemen van financiële en technische tegenvallers en werden de verdere werkzaamheden gestaakt. In 1878 kwam de concessie in handen van de Belgische Société Anonieme des Carbonages te Brussel. Maar ook moest na enige tijd het werk weer gestaakt worden door problemen in de werkuitvoering. Geregeld liep de schacht onder water en de beschikbare pompen konden te toevloed van het vele water niet aan. De Duitse mijningenieurs Carl en Friedrich Honingman ontwikkelden en methode om de schachtwand te bevriezen. En na enige verbeteringen hadden ze succes en in 1900 werd het verder afdiepen verbeterd. Op een diepte van 60 meter werden de eerste kolenlagen in het Carboongesteente aangeboord en deze waren van zeer goede kwaliteit. Twee jaar later werd met de productie gestart en werden meer arbeiders aangetrokken. De kolenmijn kreeg de naam Willem Sophia.
Koning Willem III (1817-1890) en zijn vrouw Sophia van Wurttemburg waren de ‘peetouders’en hadden de genoemde concessie bij Koninklijk Besluit verleend. Het gebied onder Spekholzerheide kreeg de naam ‘Willem’ en was 488 ha groot. Het andere deel gelegen onder Simpelveld en Bocholtz was 648 ha groot en kreeg de naam Sophia.

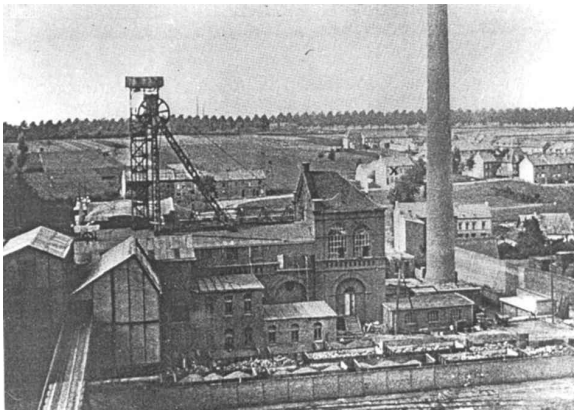

De mijn Willem Sophia in Spekholzerheide in 1920

Er waren drie diensten Dagdienst – Middagdienst-en de Nachtdienst. Voor de bovengrondse vaklieden waren dagdiensten van 7.30 uur tot 16.30 uur. De meeste arbeiders gingen te voet of met de fiets naar de mijn. Dagelijks waren er mensen onderweg van en naar de mijn.

In de jaren vanaf 1935 werd de vraag naar kolenbrandstof steeds groter en werd een beroep gedaan op de mijnwerkers om de productie te verhogen. Het was crisistijd en de tweede wereldoorlog dreigde in veel landen in Europa. Een zwarte bladzijde in de geschiedenis voor de mijnwerkers. Er was een jaagsysteem ingesteld om de prestatie te

verhogen. Voldeed men niet dan dreigde ontslag….

Veel jonge arbeiders werden aangenomen aan de leesband als OVS ers.
14 en 15 jarigen vonden werk als Ondergrondse Vak Scholieren waar zij het mijnwerkersvak leerden.

De mijn Willem Sophia in Spekholzerheide kwam in productie in 1901 en lag aan de spoorverbinding van de kolenbaan van de Domaniale Mijn van Kerkrade naar Simpelveld. In Simpelveld sloot deze aan op de lijn van Aken naar Maastricht uit 1853.

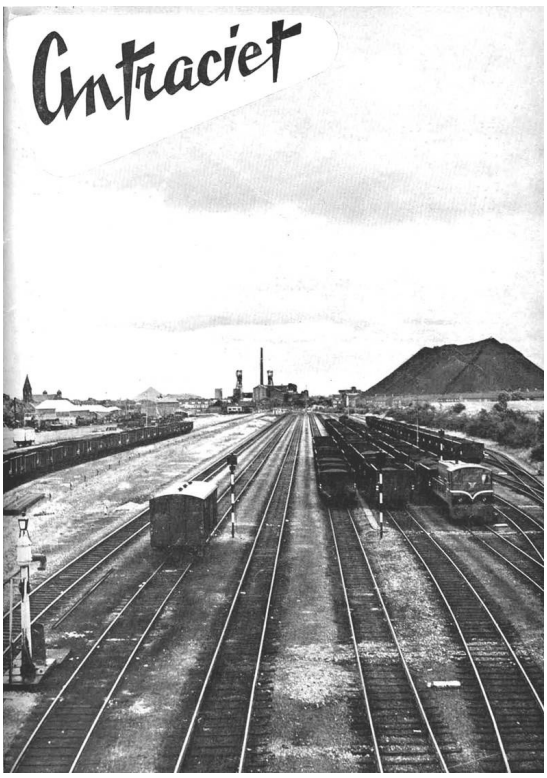

Het grote rangeerterrein van de Willem Sophia in Spekholzerheide.

Ondergronds aan het kolenfront.

De eerste ondergronds arbeid was maar primitief. Er waren geen transportbanden en geen treinen om de kolen vanhet werkfront naar de schachten te brengen. De sleper ,de leerling, moest de lege- en volle kolenwagens door de gangen duwen. Viel een wagen om dan moest hij maar hulp halen om het gevaarte weer op de rails zien te krijgen. Na een enige tijd kwamen er paarden die dat

werk overnamen. Weer later toen de productie werd verhoogd kwamen er persluchtlocomotieven en dieseltreinen die door de hoofdverdiepingen van en naar de schacht reden.

De zg steile hellingen waren moeilijk te ontginnen. Het waren speciale houwers die in deze moeilijke pijlers werkten.
In onze huidige tijd is het moeilijk voor te stellen in welke houding deze arbeiders destijds werkten..

Op deze opname een gang onder druk van het gesteente.

Sophia Schacht Langveld.

In 1949 werd een derde schacht van de Willem Sophia, aangelegd in het 'Langveld' bij Vrusschenhuske**.**
Om het daar gelegen kolenveld op een diepte van 328 meter te ontginnen. Het carboongesteente werd op een diepte van 138 meter bereikt. De boring vond plaats door middel van de bevriesmethode. Op een afstand van 1 meter buiten de schachtwand werden in totaal 26 bevriesgaten geboord. Nadat de schachtbok en de ophaalmachine waren geplaatst werd begonnen met het afdiepen. Een jaar later was men gevorderd tot een diepte van 141 meter.
Waarna een 1½ steen dik metselwerk werd aangebracht, waar achter 30 cm dik beton werd gestort. In 1951 was men gevorderd tot 276 meter en werden de schachtbalken en ladders ingebouwd. Op 176 m werd een laadplaats gemaakt en uitgemetseld. Het verder afdiepen was gevorderd tot 328 meter. Hier werd een pompenkamer ingericht om de watertoevloed naar boven te pompen. Maar de watertoevoer was zo hevig dat meer elektrische pompen moesten worden ingezet. Met een capaciteit van 4000 liter per minuut werd de waterstroom onder controle gehouden. In 1954 was men zo ver gevorderd dat de definitieve schachtbok en de elektrische ophaalmachine in bedrijf werden genomen. Aangezien dat er ondergronds nog geen verbinding was met de mijn Willem moest de luchttoevoer nog d.m v. luchtkokers geschieden. Ofschoon men aan het Staatstoezicht voor de Mijnen om vergunning

vroeg om ook personenvervoer in de schacht toe te staan, heeft deze die functie niet gehad. De Sophiaschacht diende vooral voor materiaaltransport.

Ondergrondse Begroeting

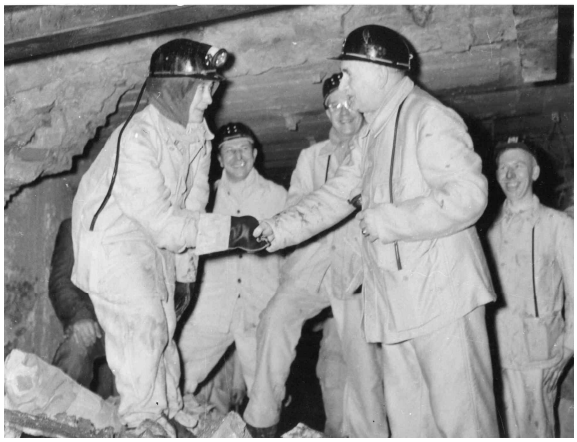

Op 27 maart 1957 werd een historisch moment bereikt. Mevr. Brecht ,die de zieke burgemeester van Kerkrade verving, daalde in de Willem schacht af en Burg. Houbiers van Bocholtz in de Sophia schacht. Bedrijfs ingenieur Bakker gaf het sein om de laatste hindernis 'weg te schieten' Iedereen ging in dekking en de schietmeester riep " het brent" en met een oorverdovende knal werden de laatste meters gesteente losgeschoten. Nadat de laatste stenen op 296 meter diepte waren weggehaald begroetten de burgemeesters van Kerkrade en Bocholtz elkaar. De gemeenten Bocholtz en Spekholzerheide (Kerkrade) waren nu ondergronds met elkaar verbonden. Het daar gelegen kolenveld kon nu worden ontgonnen en was van bijzondere kwaliteit. De 'Willem Sophia' leverde de beste antracietkolen van alle Limburgse mijnen. Antracietkolen werden gebruikt voor huisbrand. In 1964 werden bij de schacht grote ventilatoren voor de luchtverversing geplaatst en diende de materiaalschacht ook als luchtschacht.

Melanieveld.

In 1952 werd de mijn Willem Sophia nogmaals uitgebreid door de aankoop van het z.g. 'Melanieveld'. Dit steenkoolgebied was gelegen onder het Duitse Vetschau.
De Melanieschacht lag bij het steenstort van de mijn bij het wooncomplex Gracht. De mijnwerkers die hier afdaalden waren te werk gesteld op 100 meter diepte. Dit kolenveld is echter nooit tot optimale exploitatie gekomen. De aangeboorde kolenlagen waren van geringe dikte en van minder goede kwaliteit. Bovendien moest de productie meer machinaal worden uitgevoerd. Dit alles werd mede oorzaak om de productie te stoppen.

In deze villa bij de tegenwoordige eindhalte in Vetschau woonde van 1861 tot 1927 de beheerder en eigenaar van de gelijknamige mijn Carl Friedriech in het Duitse Gruhnentahl bij Richterich. Vanaf deze mijn was een spoorlijn aangelegd naar de Aken – Maastrichter spoorlijn. Vanuit de villa kon de directeur de dagelijks geladen wagons tellen die richting Nederland gingen. In 1925 heeft

de EBV De Eschweiler Bergwerkverein de concessie overgenomen. Het kolenveld tussen Richterich en Horbach had de naam “Melanie” Bij Laurensberg lag de concessie “Woltershofnung” de villa staat heden onder Denkmaalschutz en was eens bezit van de familie Von Lippe- Biesterfeld.

Einde van de Steenkolenwinning in Limburg

In de begin jaren 1960 van deze eeuw besloot de toenmalige regering te onderzoeken of de Limburgse mijnen nog rendabel waren. De kolenlagen werden steeds dunner en daardoor moeilijker te ontginnen. Veel moest machinaal gebeuren en het mijnwerkersvak was niet meer aantrekkelijk. De nieuwe jonge generatie had geen belangstelling meer voor deze zware ondergrondse arbeid. Er werden buitenlandse arbeiders aangetrokken om de plaatsen op te vullen bij vele mijnen,waar er een gebrek was aan personeel. Maar het waren moeilijke jaren voor de gehele mijnindustrie.

Maar ook de grote concurent was het aardgas dat bij Slochteren dat in onnoemelijke voorraden voorhanden was. In 1965 werd dan ook door de regering bepaald dat de Limburgse steenkolenmijnen werden gesloten.
In het buitenland was men iets trager en wachtte men nog af…

De Willem Sophia mijn stopte op 17 april 1970 de koolwinning. 68 jaar lang had men ‘Op jen Hei’ kolen gedolven. Ondergronds werden de meest belangrijke machines gedemonteerd en naar boven gebracht. Maar voor ontelbare miljoenen aan materialen is nog ondergronds achtergelaten. De stalen schachtbokken werden met branders omvergehaald. Daarna werden de honderden meters diepe schachten volgestort met mijnsteen en met een betonprop afgedicht.

Van Zwart Naar Groen….

De fundamenten van de Sophiaschacht in 2003 zien we nog bij het nieuwe grensoverschrijdende industrieterrein Avantis. Maar nu in 2012 is alles overwoekerd door de natuur. Van de schacht op Avantis is niets meer te zien. Alles wat eens bij de mijnindustrie hoorde is niet meer…

Dit rest nog van een steenkolen tijdperk dat aan duizenden mijnwerkers werk verschafte. Veel is er niet meer dat er nog aan herinnert aan een periode van betrekkelijke welvaart in Zuid Limburg. Nu in deze moderne tijd is er niets meer over van de tijd waar onze voorouders in de mijnen hun brood verdienden.

Simpelveld 8 sept 2005.
Deze ondergrondse kolentrein dat een monument diende te zijn voor de vele bezoekers aan de stoomtrein is door het toenmalige bestuur zonder ook maar een beetje respect voor het Limburgse erfgoed voorgoed naar elders overgebracht.

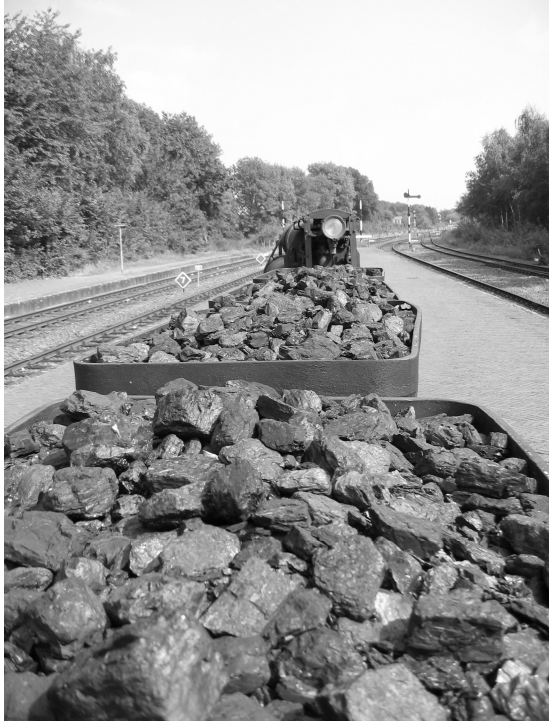

Deze herinnering aan vervlogen tijden . Bedankt ZLSM…..

Bronvermelding:
Naast eigen gegevens en foto,s is er gebruik gemaakt van diverse bronnen:
Het archief van de ZLSM
Gemeente archief Simpelveld
Heemkunde Ver. De Bongard Simpelveld
Auteur Michel Dreuw 2012

Beelde va hèi en heierum(2)

De Boanheisage

‘n Bejieng met sjwats habijt en inge sjwatse sjluier uvver ing jesjtiefde kap, die aan de vuurzie ezoë oeszoog esof-ste in ee mariakapeltje kiekets, met ee tröpje kinger bei zich, hoët vrugger bei Zumpelveld wie de baach, d’r hulsberg,of de kloëstere.

Op jen Boanhei, d’r Jansse Joep net jroës va sjtuk, ee vruntlich jezich, en ee kaal köpje vol vluuch-höartjer, vertsellet dat bejienge met weeskinger dukser doa op jen Hei um d’r pool koame sjpiele. Met sjpas hou heë zich dat sjpel minnig moal beobacht, went heë ’t zondes-nammedaags hingenum a’n deur zoos, en zoog wie ze in allerhande sjpelder runkes rennete um d’r pool of met de sjpringkoat of de kaatjsbel zich verammezeerde. Oochwie de zuster da wer vuurop leep of werm puts oesdeelde.

Um de kroerwieing woar ‘t zaat d’r Jansse, dat heë hingenum zoos en uvver d’r jaad hin de kinger werm zoog tobe um d’r pool.

Op ’t moment dat heë, met erlobnis effe erin woar, vilt wie d’r d’r bekande, dondersjlaag bei kloare himmel, ee sjwoar onweer uvver jen Hei. Hals uvver kop sjnappet heë zich d’r kuchesjtool ereen en dong deur tsow.

Zieng vrouw hou al kroetwusj i jen heng vuur i je vuur tse werpe.

De bejieng met de kinger woare effe oes de jedanke.’ Ich wees nog jot’ zoë vertsellet ‘t Jüpje, en trok zich ee paar moal aan de naas, ‘ee weer sjreklich, wiet kieke koëtste net, de loet woar ee vuur, met de tobbe koam ’t eraaf, en d’r weg sjtong sjtoasebreed blank.’Zörg maachet ‘e zich uvver die kinger ‘wie vom erdboden versjwoenden woare’. Heem beënet de vrouw d’r roëzekrans evvel heë vroog zich aaf woa die die bejieng met die kinger bleëve woare.

Koalich woar dat sjwoar weer langs en de loët werm opjetrokke, wie ’t Jansse Jüpje in d’r jaat de sjtumme van de weeskinger hoët die knoake-drug, bei hem in d’r jaad’ onger d’r kuël en ’t kappes oeskoame. ‘De schwester knikket ins noa mich’zeët heë, en doe sjtóche ze zingentere d’r weg uvver hinger d’r Heihof durch op Zumpelveld aa.

Nog duks zunt de weeskinger tseruk noan Boanhei op kome en dukser nog is ’t verhoal wat deë nammedaag passeeret wiërvertseld.

pierre schnackers 30.05.2012

Huldiging van bijzondere inwoners met een plaquette

door Luc Wolters

Op vrijdag 23 maart j.l. is een viertal plaquettes onthuld ter herinnering aan enkele bijzondere inwoners, die de gemeente Simpelveld heeft gekend.

Naar aanleiding van een verzoek van een inwoner voor een zeker eerbetoon voor een uit Simpelveld afkomstige vermaarde professor, is er enkele jaren geleden – destijds nog onder burgemeester Hub Bogman – een zogenaamde gemeentelijke 'plaquettecommissie' tot stand gekomen. Deze heeft nu voor een aantal personen, verdeeld over Simpelveld en Bocholtz, dergelijke plaquettes voorbereid. Op vrijdag 23 maart zijn de eerste vier Simpelveldse en Bocholtzer memorieschildjes voor personen met uitzonderlijke en uitmuntende verdiensten met een feestelijk tintje gepresenteerd.

Op de plaquettes wordt met een symbool het werkveld van betrokkene aangeduid, een ultiem korte biografische schets gegeven en voor meer informatie doorverwezen naar de gemeentelijke site.

Bij de onthulling waren familieleden en vrienden of kennissen present. Burgemeester mr. Richard de Boer gaf van elke persoon een korte levensschets. Samen met een lid van de familie vond de onthulling van het bordje plaats. De plaquettecommissie bestaat uit wethouder Joep van der Aa, Johan Schnackers, Jack Schrijvers en Luc Wolters. Voor de volgende vier personen werden plaquettes gepresenteerd.

Dankzij de plaquettes wordt voorkomen dat deze bijzondere mensen in vergetelheid zouden raken. Ze komen te hangen op het geboortehuis of de plek waar deze mensen hebben gewoond of gewerkt. Hun unieke bijdrage staat in het kort vermeld op de plaquette, maar is uitgebreider na te lezen op de website van de gemeente: www.simpelveld.nl. Daar is over deze illustere personen enige informatie verzameld.

Foto's: Luc Wolters (met uitzondering van de portretten).

Hoogleraar Jacques van Boom
In het huis links tegenover de kerk werd Jacques van Boom in 1937 geboren. Hij zou in 2004 in zijn woonplaats Oegstgeest overlijden. Prof. dr. J.H. van Boom, die in zijn Simpelveldse tijd al om zijn experimenten bekend stond, zou baanbrekend wetenschappelijk werk verrichten. Hij was hoogleraar biochemie aan de Universiteit Leiden, waar hij een grote bijdrage leverde aan het DNA-onderzoek en de biochemie van de suikersynthese bij planten. Bij de onthulling spraken zijn weduwe en dochter, die ook met hem gewerkt en gepubliceerd had. Bovendien werd de gemeente een portret van de hoogleraar aangeboden.
Locatie: Pastoriestraat 3 Simpelveld

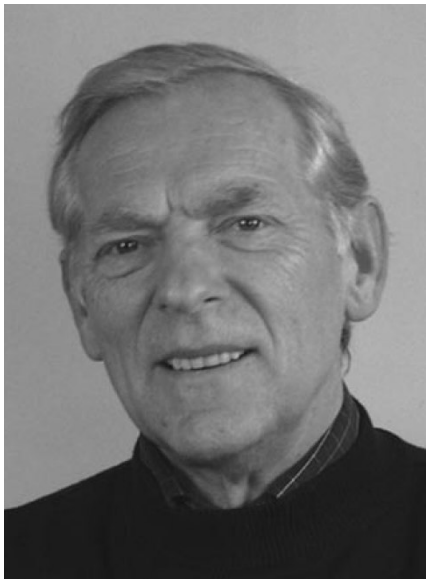

Professor Jacques van Boom (1937-2004).

De echtgenote van wijlen professor Van Boom verricht de onthulling.

Weduwe, dochter en kleindochter (l.) van Jacques van Boom zien toe terwijl burgemeester De Boer (m.) en wethouder Van der Aa een portret van de Leidse hoogleraar wordt aangeboden.

Moeder-overste Clara Fey
In het door haar gestichte klooster was Clara Fey (Aken 1815 – Simpelveld 1894) Moeder Overste. Zij was in 1844 stichteres van de congregatie van het Arme Kind Jezus (P.I.J.), die zich in 1875 met het Moederhuis – huize Loreto – in Simpelveld vestigde. De zusters bekommerden zich om verwaarloosde kinderen en verzorgden onderwijs. Voor Clara Fey loopt een zaligverklaringproces. Ter gelegenheid van de onthulling waren de zusters van diverse congregaties present, die nog in het klooster vertegenwoordigd waren, die zeer verheugd waren dit mee te mogen maken.
Locatie: Kloosterstraat 68 Simpelveld

Kloosterstichtster Clara Fey (1815-1894).

Het gloedvolle betoog van de burgemeester over Clara Fey werd door de zusters met aandacht gevolgd.

Voor de onthulling hadden alle zusters zich voor de kloosterpoort verzameld.

Burgemeester Hubert Rhoen

Tegen het oude gemeentehuis van Bocholtz (Op de Boor), op de plek waar iets verder van de straat af zijn ouderlijk huis lag, hangt de plaquette voor burgemeester Hubert Rhoen (1885-1958). Hij was evenals zijn vader en grootvader landmeter en burgemeester van Bocholtz. Van 1917 tot 1950 was hij vervolgens burgemeester van Vaals. Die periode werd onderbroken door zijn ontslag tijdens de bezetting en zijn gevangenname als gijzelaar (1942-1943). Hij was een gewaardeerd burgervader voor zijn sociaal en ondernemend bestuurlijk beleid. De onthulling geschiedde door zijn hoogbejaard maar vitale schoonzoon, dhr. Jacobse.
Locatie: Wilhelminastraat 19 Bocholtz

Hubert Rhoen (1885-1958) maakte naam als burgemeester.

De onthulling van de plaquette van Hubert Rhoen werd verricht door zijn 92-jarige schoonzoon (l.).

Familie en nazaten van Hubert Rhoen hadden zich verzameld.

Dirigent Sjo Weijers

Tegen zijn vroegere woonhuis, kwam de plaquette voor Sjo Weijers (1903-1968) te hangen. Hij was een autodidact, die als dirigent en componist grote bekendheid verwierf en op het hoogste niveau successen boekte met verschillende muziekverenigingen, zowel nationaal als internationaal. Hij wordt de nestor van de Limburgse blaasmuziek genoemd en heeft diverse onderscheidingen ontvangen voor zijn verdiensten voor de muziek. À propos muziek: bij de onthulling speelde een afvaardiging van fanfare Sint-Cecilia Bocholtz enkele stukken, waaronder een door Sjo Weijers gecomponeerde mars. Locatie: Pastoor Neujeanstraat 27 Bocholtz

Dirigent Sjo Weijers (1903-1968).

Een afvaardiging van de fanfare van Bocholtz, waarbij nog enkele nazaten van Sjo Weijers spelen, zorgde voor een aubade aan de legendarische dirigent.

Het was een kleine familiereünie Weijers bij de plaquette voor dirigent Sjo Weijers.

“Taxatie op Locatie“ een daverend succes

Door: Johan Schnackers
Foto’s: Luc Wolters

Op zondag 3 juni vond in het kader van ons 25 jarig jubileum een kunst taxatie plaats in het klooster van de zusters van het “Arme Kind Jesus “, Kloosterstraat 70. De organisatie kan terugkijken op een geweldig succesvolle middag.

Vanaf 13.00 uur bevolkten meer dan 200 deelnemers de zaal in het klooster en iedereen wachtte geduldig op het moment dat hij/zij aan de beurt was om de meegebrachte voorwerpen te laten taxeren door de Maastrichtse taxateurs Boulanger en De Bruijn. Iedereen mocht 2 voorwerpen meebrengen maar een aantal hadden stiekem toch meerdere voorwerpen meegebracht. Gelukkig was er beeld en geluid aanwezig waardoor een ieder de tekst en uitleg van de taxateurs kon volgen. Het aanbod was zo groot dat zelfs een aantal bezoekers onverrichter zaken naar huis moesten keren.

De alles omvattende vraag was natuurlijk: Is het Kunst of is het Kitsch
Het merendeel van de aangeboden voorwerpen leverde bij taxatie enige teleurstelling dan wel ongenoegen bij de aanbieders op. Er moet vermeld worden dat er één pronkstuk was ter waarde van ca. € 3000,00 . Daarnaast werd van sommigen het adres genoteerd omdat men op dat moment geen goede taxatie van het aangebodene kon maken. Na een uitloop van bijna een uur en een extra rondgang, op verzoek van de zusters, van de taxateurs door het klooster werd een bijzondere activiteit afgesloten.

Vele bezoekers hebben bij de organisatie de wens te kennen gegeven een dergelijk taxatiemiddag nogmaals te organiseren.

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (27)

Door: Hans Hermans

Hoofdstuk XXVI Karel V (1500-1558)

Hoeveel goud en guldens Karel V op zak had, toen hij in 1520 te Aken tot koning gekroond werd, weten we niet. Het is ook niet bekend hoeveel *emolumenten* aan molenaar Bertel Bótter, uitgekeerd werden, nadat Karel, volgens een narratieve overlevering, de watermolen in de Aachener Soers bezocht had. Het Latijnse *emolere* en betekent feitelijk: In het voordeel van de molenaar. Etymologisch zijn molere en malen eendere woorden, maar emolere is een vergoeding en kan uit geld en sierraden bestaan. Kon 'Loestieje Lotte', de dartele dochter van molenaar Bótter, aan het avontuurlijk avondje, een paar leuke emolumenten overhouden? In onderstaande bijdrage geen narratieve amourettes, geen legendarische allusies, geen lyrische fictie, maar volstrekt serieuze aspecten, gerelateerd aan de agro-pastorale tijd van toen. We nemen uitgebreid kennis van wijsdommen en costuymen, ook van de haardeconomie in die tijd. Karel sprak niet over wijsdommen maar over coutumes.[1]

26.9. Karel V in Aken

26.9.1. Ook mythes in de krant

In ons tijdschrift De Bongard verscheen einde 2011 een bijdrage over Karel's nachtverblijf te Wittem en de koningskroning te Aken. Die bijdrage zorgde voor enige verwarring.[2]

Drie weken later, op 21 januari 2012, publiceerde de Limburgse pers, in duplo, een eigen versie met heel veel fictie. De redacteur schreef over het menu alsof hij er zelf bij was geweest. Hij had het over de verfijnde kruiden, zoals kaneel, gember kruidnagels en kardemon (…) Hij wist niet dat die tropische en subtropische specerijen in die tijd in onze contreien onbekend waren. Kardemon groeit op Ceylon en dat eiland werd in 1518 door Portugezen in bezit genomen. De veroveraars hadden wel iets anders te doen, dan zich met het bestuderen van kruiden bezig te houden. Zoals in zoveel boeken, vermelde de krant, abusievelijk, dat Karel in Aken tot keizer gekroond werd, terwijl wij intussen weten dat de keizerskroning pas op 24 februari 1530 plaats vond te Bologna door paus Clemens VII. [3]

26.9.2. Karel op weg naar Keulen

Op 27 oktober 1520 vertrokken Karel en zijn gevolg vanuit Aken met de bedoeling om voor het invallen van de duisternis Keulen te bereiken.. Was het toeval of opzet, dat hij tegen de avond, niet in Keulen maar in de abdij Brauweiler arriveerde? Er wordt wel eens geschreven, dat hij Keulen niet voor duisternis kon bereiken? Hoe dan ook, Karel

Abdij Brauweiler

werd in de abdij gastvrij ontvangen, het beviel hem uitstekend en hij bleef er een maand. De abdij beschikte over een bakkerij, slagerij, bierbrouwerij en distilleerderij. Het is best mogelijk dat de communiteit over een eigen wijnberg beschikte. Volgens oude documenten was de abdijkeuken van Brauweiler zeer vermaard. Daarom mogen we veronderstellen, dat Karel V reeds in Aken het plan smeedde om via een omweg naar Keulen te reizen…[4]

26.9.3. Abdij Brauweiler

In de 10e eeuw behoorde het complex aan Hermann graaf van Lotharingen. Zijn zoon Ezzo (ook Ehrenfried) huwde in 991 met Mathilde, dochter van keizer Otto II en keizerin Theophanu. Onder het patronaat van deze adellijke familie ontstond hier in 1028 een abdij van de benedictijnen. Kerk en klooster werden toegewijd aan de H.H.Nicolaas en Medardus. Karel had het hier naar zijn zin en op 5 november 1520 ratificeerde hij in Keulen een belangrijk document. Er wordt nog wel eens beweerd dat Albrecht Dürer toen op de Domhof te Keulen samen met zijn neef Nikolaus geschriften van Luther in de fik stak. Factie en fictie scheiden is onmogelijk, maar het is bekend dat in 1520 de bouw van de bekende dom van Keulen stagneerde en er langer dan drie eeuwen een bouwkraan op een toren stond, die niet gebruikt werd. Hoe Karel hierop regeerde is niet bekend.[5]

26.9.4. Clerus kon schrijven

In tegenstelling tot Karel de Grote, kon Karel V lezen en schrijven; er zijn brieven uit zijn *schacht (ganzenveder)* bewaard gebleven.[6] De bekende historicus Brandl heeft die geschreven berichten gebruikt voor de biografie van Karel V. Zo weten wij dat Karel in de abdij Brauweiler logeerde omdat men daar over een ideale accommodatie beschikte. Zo weten we ook dat Karel de Driekoningenschrijn in Keulen bezocht, om daar een drievoudige zegen af te smeken. Brauweiler was een bekende abdij, maar het was in die tijd geen rijksabdij en beschikte niet over een keizerzaal. Maar ook zonder dit statusvertrek had de abt de dure verplichting zijn gedisigneerde keizer in de watten te leggen. Pas op 23 november 1547 verleende Karel een aantal privileges en vrijheden, o.a. ook toestemming om zijn eenhoofdige adelaar in het abdijwapen op te nemen. Een belangrijk attribuut hierbij is de kromstaf van de abt in de rechterklauw van de arend. De abdij genoot voortaan bescherming tegen iedere vorm van belegering, maar bleef ondergeschikt aan de aartsbisschop van Keulen. [7]

Karel schonk een adelaar

Van de geestelijkheid mag aangenomen worden dat zij de schrijfkunst machtig waren. Maar mettertijd waren er ook andere mensen die lezen en schrijven konden. Die kregen dan een functie als schrijver in grotere steden en later ook bij het gerecht. Er waren ook ijverige mannen die in hun vrije tijd alle belangrijke facetten noteerden en aan hen hebben we te danken, dat wij soms iets meer te weten krijgen over de middeleeuwen. Het ambt van die mensen was geprivilegieerd en ze deden alles wat mogelijk was, om ook hun zonen de schrijfkunst bij te brengen en hen vertrouwd te maken met de inhoud van de protocollen. Zodoende konden de zonen het werk voorzetten op dezelfde manier zoals dat gebruikelijk was bij de zonen van de gildenmeesters. Deze individuele rechtsboeken zijn zeer kostbare bronnen voor de wijsdommen, maar jammer genoeg is in Aken tot op de dag van vandaag geen rechtsboek teruggevonden. Maar dat “Les vieux documents de la ville d’Aix-la-Chapelle’ bestaan is heel zeker. [8]

26.10 Coutumes en costuymen

26.10.1. Pastorale Wijsdommen

Bij het woord *pastoraal* denken wij aan een pastoor en zijn parochie. Uiteraard had de parochie een dikke vinger in de pap als het om rechten, gebruiken en gewoonten ging, maar hier heeft *pastoraal* een heel andere betekenis. Het begrip herinnert ons aan de agro-pastorale periode, toen de landbouw op een laag pitje stond en de boer zijn vee naar de haardbossen dreef. De haard- of heerdeconomie was aan zeer strenge regels gebonden die in *costuymen* of *wijsdommen* verwoord werden. De wijsdommen waren niet alleen van land tot land, maar ook van streek tot streek verschillend.
Terwijl *Wijsdom* in de late middeleeuwen een gangbare uitdrukking was, werd in het graafschap Limburg, dat zich overigens bij voorkeur hertogdom noemde, ook en vooral het woord *dorpscostuym* gebruikt. In onze omgeving bevonden zich veel Waalse taaleilanden en het kan niet anders dat het begrip afgeleid werd van het Waalse *costeumes* en het Franse *coutumes.*
Karel V die in iedere stad de wallen en vestingwerken inspecteerde, was ook geïnteresseerd in de plaatselijke wijsdommen. Voordat wij ons intensief bezig houden met heerd en haard, eerst iets over wijsdommen en het nut daarvan. Het agro-pastorale gewoonterecht, was van groot belang om te overleven en in Luik zegt men: ‘Chaque pays, chaque môde!’ (Ieder land zijn gewoonte!)
Onder het begrip *Recht* (in die tijd gewoonterecht), verstond men de manier waarop vroeger specifieke zaken door onze voorvaderen geregeld en gehandhaafd werden. De overlevering stond garant dat het ook verder zo gehandhaafd zou blijven. Ontstond er een rechtsprobleem, dan probeerde men via het bekende overgeleverde gewoonterecht een oplossing te vinden, met enige marge voor de rechterlijke dictaten van de landsheer. In de Frankische tijd werden die wijsdommen in capitulare vorm op papier gezet.[9] Die werden echter niet als systematische wetboeken beschouwd.
Op de meeste plaatsen werden de wijsdommen tot in het begin van de 15e eeuw mondeling doorgegeven, daarna werd hier en daar begonnen met het op schrift zetten van de voorschriften, maar het begrip *wijsdom* bleef bestaan. Opmerkelijk is dat in die tijd aanvullingen op de bestaande regels, aan het register van voorschriften toegevoegd werden, zonder dat de relevante en reeds bestaande regels veranderd werden. Hoe dan ook; paradoxe kwesties werden door ‘rechtsgeleerden’ meer dan spitsvondig beredeneerd en zeker niet in het voordeel van de gewone man. Voor die filisters en filibusters waren alle wetten overbodig. [10]

26.10.2. Grimm verzamelde wijsdommen

In gebieden waar de wijsdommen niet op schrift stonden, was iedere nieuwe generatie verplicht om kennis te nemen van de rechtstradities van de vorige generatie. Een schepen werd voor het leven benoemd en had tijd genoeg om de wijsdommen onder de knie te krijgen. De man werd pas vervangen als hij ernstig ziek werd of als hij stierf. In sommige gevallen kon men zich dan niet herinneren, hoe de een of andere rechtskwestie voorheen gehandhaafd werd. Daarom kende men ook de methode van de rechtsbeschouwing, want gelukkig waren er een paar grijsaards die wel degelijk wisten hoe de wijsdommen in elkaar zaten. In dat geval sprak men van *vrögen* (bevragen) en konden de oude wijze mannen op de *wijsdommen* en de definities wijzen.
De gebroeders Grimm, die vooral bekend staan door de sprookjes die zij in Duitse landen verzamelen, hielden zich ook met serieuze zaken bezig.Veel oude wijsdommen werden door de Grimm’s op papier gezet. Daartoe behoren ook de zogemaande *‘Eilendorfer Vrögen’*.[11]

26.10.3. Ding- en Kerspillen

In het verleden was er vrijwel overal sprake van het stamrecht en in noordelijke provincies was er sprake van *Ding* of *Thing.* Denken we b.v. aan de haardbossen van Drenthe, die eigendom waren van het bisdom Utrecht en waar de wijsdommen (wetten) door de bisschop uitgevaardigd werden. Een

groot gebied werd opgesplitst in *dingspillen* en *kerspillen,* respectievelijk gerechtsgebieden en parochies. De mondeling overgeleverde *Wijsdommen* vonden ook toepassing in de Oudfrankische jurisdictie. Later werd het begrip *wijsdom* ook gebruikt in landelijke rechtskringen met name de rechtsleer.[12]
Volgens toenmalige normen, was er dus sprake van een niet op schrift gesteld gewoonterecht, waaraan stevig de hand werd gehouden en de overtreders diep in de buidel moesten grijpen. In Duitsland is het gerelateerd aan de zogenaamde *Rechtsbelehrung* en we zouden het eventueel kunnen vertalen met *rechtsvoorlichting.* De schepenen die zich in die tijd met het justitiële aspect van de samenleving bezig hielden, moesten de burgers op de hoogte stellen van de volksgebruiken van de voorvaderen. Dat was niet eenvoudig, want niet alleen de landsheer, maar ook het schepencollege, de gemeente en het gilde, hechtten er zeer grote waarde aan dat hun *wijsdommen,* in casu de gewoonterechten, correct doorgegeven en uitgevoerd werden. Die wijsdommen waren niet voor alle steden en dorpen gelijk. Het ligt voor de hand, dat Karel V zich uitvoerig op de hoogte liet stellen van de plaatselijk *coutumes.* De voorschriften waren meestal gedateerd en soms in strijd met de *Carolina.* Dan moest hier en daar iets aangepast worden.[13]

26.10.4. Van Lex Salica naar Carolina

We mogen veronderstellen dat Karel de Grote er voor zorgde dat de zogenaamde *Leges Barbarorum* gecodificeerd werd. Nog vroeger werd de *Lex Salica* op schrift gezet. De *Salische Wet* is uit de Merowingische tijd, dus uit het begin van de 6e eeuw. De Romeinen hadden onze gebieden verlaten, maar na ruim vier eeuwen Romeinse bezetting, waren hier voldoende Franken die het Latijn machtig waren. De Salische Franken, de Franken uit het Wilgenland, leefden voor de Grote Volksverhuizing in de uiterwaarden van de IJssel, maar waaierden uit naar gebieden die thans Brabant en Limburg genoemd worden. Nog later wisten ze ook Gallië te veroveren en de naam Frankrijk wordt tot op de huidige dag aan deze Frankenstam ontleend. Karel de Grote wist de diverse Frankische volksgroepen te verenigen, waarbij de Salische Wet van toepassing was.
Om orde en regelmaat in zijn land te waarborgen, liet koning Clovis een *Wijsdom* schrijven om zijn gezag te manifesteren. In die wijsdommen ging het vooral over moord, geweld, diefstal en erfeniszaken. Vreemd genoeg waren er nauwelijks lijfstraffen maar wel geldboetes. De doodstraf bestond wel, maar werd alleen uitgevoerd als iemand zonder aanleiding een moord gepleegd had, als iemand schuldig werd bevonden aan verkrachting of als men een te innige relatie met de vrouw van zijn vader had.[14]
In de middeleeuwen kende men ook *rijkswijsdommen*. Het is bekend dat Otto de Grote rond 940 een *Rijkswijsdom* m.b.t. het bezoekrecht van zijn kleinkinderen bekend maakte. In een tijd van vrouwen en bijvrouwen, was dat geen overbodige weelde. Het *Rijkswijsdom van Rhens* (Mayen/Koblenz), op 16 juli 1338, was aanleiding voor het schrijven van de *Gouden Bul,* die toentertijd de verkiezing tot koning en de macht van de rijksvorsten regelde. Eeuwen later ontstond vanuit die wijsdommen de *Carolina,* die voor het hele rijk rechtsgeldigheid had.[15]

26.10.5. Tortuur was niet verboden

Toen Karel V in 1520 te Aken tot koning gekroond werd, beschikte zijn rijk reeds over een eigen Grondwet. De eerste *Carolina* werd in 1507 geschreven en werd voluit *Constitutio Criminalis Carolina (C C C)* genoemd en oriënteerde zich op het oude Romeinse Recht. De jure werd de wet van kracht in 1530 te Augsburg en de facto geratificeerd te Regensburg in 1532. Het zou te ver voeren om de complete constitutie te vermelden en beperken we ons tot een paar belangrijke punten. Het is logisch dat de stedelijke wijsdommen en de dorpscostuymen, niet in strijd mochten zijn met de *Carolina.* In die Rijksgrondwet is er vaak sprake van *poena* en dat kan betekenen dat er geldstraffen, maar ook lijf- en

levensstraffen geëist werden. De *Carolina* is zo belangrijk omdat wij ze kunnen beschouwen als het eerste officiele Wetboek van Strafrecht in het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie. In die tijd waren kinderen tot 7 jaar niet toerekeningsvatbaar en tot 14 jaar verminderd toerekeningsvatbaar. Hoofdstukken en paragrafen m.b.t. belediging van de staat en het toebrengen van lichamelijk letsel, kwamen in de *Carolina* niet voor. Ook was het van belang, dat de straf een preventieve uitwerking moest hebben.
Vreemd genoeg werd het begrip 'met voorbedachten rade' in de *Carolina* niet gebruikt, maar speelde de berouwvolle indruk die de verdachte maakte een zeer grote rol. Anderzijds werd er wel degelijk een verschil gemaakt tussen moord en doodslag. In het eerste geval werd de dader gebraakt (gedood) door het rad en in het tweede geval door het zwaard. Tot de kapitale misdaden behoorden: moord, doodslag, roof, verkrachting, brandstichting, verraad, valsmunterij, diefstal en tovenarij. Bij tovenarij werd verschil gemaakt tussen materiële en persoonlijke schade, want in het laatste geval kon de dader tot de brandstapel veroordeeld worden. Door Luther en zijn aanhangers werd materiële schade protocollair veranderd in persoonlijke schade, met alle dramatische gevolgen van dien. Dat gebeurde om zoveel mogelijk heksen op de brandstapel te krijgen.
Pijnlijke ondervraging (tortuur) was volgens de *Carolina* niet verboden. De wijze en duur waarop de tortuur plaats moest vinden werd overgelaten aan de rechter. Gevangenisstraf in de vorm van voorarrest was normaal, maar als opgelegde levenslange straf ongebruikelijk. Het nieuwere strafrecht ontstond in Duitsland pas in 1871 en is ook thans van toepassing.[16]
We weten dat de *Wijsdommen* van streek tot streek verschillend waren. In de Duitse landen was tot laat in de 15e eeuw het *Gewoonterecht* van toepassing, met soms zeer zonderlinge procesregels, rechterlijke willekeur en vreselijke straffen. De 'rechtshervormers' hadden niets tegen zware straffen, maar vonden dat er tijdens een eerlijk proces de schuldvraag duidelijk moest zijn. De eerste moderne wetgeving was de Constitutie van Worms (1498), gevolg door de Constitutie van Bamberg (1507) die op haar beurt als voorbeeld diende voor de *Constutio Criminalis Carolina* van Karel V, die in alle Habsburgse landen toepassing vond. Het was nieuw voor die tijd dat de wetten systematisch geformuleerd werden, dat er verschil gemaakt werd tussen wettelijke regels in het algemeen en wettelijke bedreigingen in het bijzonder, dat een bekentenis van de veroordeelde principieel noodzakelijk was. Om een bekentenis af te dwingen, mochten in dringende gevallen eventueel folterwerktuigen gebruikt worden. Meestal moesten de (vermeende) deugnieten en echte misdadigers eerst de folterkelder bezichtigen om kennis te maken met de attributen… Dat gebeurde ook nog in de tijd van de zogenaamde bokkenrijders.[17]

26.10.6. De schepen moest scheppen

Genoeg over de *Carolina*, we houden ons nu weer bezig met de veelal mondeling overgeleverde *dorpscostuymen.* Volgens de bekende Duitse filoloog en sprookjesschrijver Jacob Ludwig Grimm (1785-1863), die zich ook met serieuze zaken bezig hield, moeten we *Wijsdommen* beschouwen als collectieve oordelen van rechtsgeleerde mannen, die waakten over de bestaande wetten en gewoonten. In het begrip *Wijsdom* zit het begrip recht in de vorm van instruerende wijsheid. Meestal was het een algemeen geaccepteerd gewoonterecht, waaraan geen paragrafen te pas kwamen. Het was in die tijd de schepen, die tijdens juridisch overleg het gewoonterecht vanuit de wijsdommen moest 'scheppen' en afkondigen.[18]
Volgens sommige historici komt het begrip *Wijsdom* oorspronkelijk uit het Rijn/Moezel-gebied, maar volgens andere uit het zuiden van Duitsland of uit het Middenrijk Lotharingen, waar lange tijd het begrip *Dinghofrodel* gebruikt werd. We weten dat de wijsdommen in iedere steek een ander karakter hadden.In de bosrijke gebieden van Beijeren was het kappen van een 'maybaum'

veel minder dramatisch dan bij ons, waar iedere boom kostbaar was. Het neemt niet weg, dat het gebruik van de plaatselijke boshaarden, akkers en wateren aan regels gebonden was. Daarvoor zorgden de opperhoutvester en zijn heer. Wijsdommen zijn thans belangrijke bronnen voor rechtsgeschiedenis in het kader van sociaal-culturele historie.[19]

26.11. Wijsdommen

26.11.1. Wijsdommen in Aken

Het is bekend dat Karel V zich tijdens zijn reizen op de hoogte liet stellen van de bestaande wijsdommen, want ze mochten niet in strijd zijn met zijn *Carolina.* Het zou te ver voeren om hier het volledige bosregister van de Vrije Stad Aken te publiceren. Daarom een beknopt uittreksel van de *Nachbaren-Verein* (naobersjaf of nabuurvereniging) van 17 juni 1450.

Hout was waardevol

"Die Nachbaren haben sich dahin vereiniget dass man kein Holz aus der Gemeinde weg geben solle: der aber solches thäte; soll seine Gerechtigkeit im Busch verloren haben. Und wenn die Forstmeister solches nicht straften; so sollen sie aus ihrem Amt und aus der Gemeinde entsetzt werden." (…) Vert.: De naburen hebben afgesproken dat het verboden is om hout uit de haard (primaire weidebos) weg te geven, maar iemand die het toch doet zal zijn recht in het bos verliezen. En als de houtvesters dit niet bestraffen, dan zullen zij uit hun ambt en buiten de gemeente geplaatst worden. (Opmerking: De boshaard was aanvankelijk een natuurlijk oerbos, maar naarmate er meer gekapt werd, veranderde het weidebos in een bosweide. Er werd immers niet alleen hout gekapt, maar ook brem gehaald om bezems van te maken, braamtwijgen om bijenkorven te vlechten, vitsen als rankhulp voor peulvruchten en in de herfst werd voor de stallen broemert (bruine haard=herfstloof) gehaald, die in het voorjaar op de velden uitgestrooid werd. De haard verloor dus alle vitaliteit en werd steeds schraler.)

"Dass die Forstmeister den Busch selbste hüten sollen, und nicht durch Andere." (…) Vert.: De houtvesters moeten persoonlijk de gang van zaken in het bos in het oog houden en dit niet over laten aan andere mensen.

"Ein jeder Eingesessener darf 50 Schaaf halten, oder auf Gnade 75. Die Höf aber (weilen sie doppelte Gerechtigkeit haben) mögen jeder 125, oder auf Gnade 150 schaaf auf der Gemeinde halten. Der aber hiewider frevelt; soll dem gemeinen Kirspel und den Forstmeistern pfandbruchig seyn." (…) Vert.: Iedere nabuur of ingezetene mag 50 schapen, of uit toegeeflijkheid 75 houden. Maar de eigenaren van een hof of grote boerderij hebben dubbel recht en mogen ieder 125 of uit toegeeflijkheid 150 schapen op de gemeenschappelijke gronden houden. Doch een overtreding zal ten overstaan van parochie en houtvesterij als rechtsbreuk beschouwd worden. (Opmerking: Ook vlees, melk en wol van de schapen, was een vorm van energie die aan de boshaard onttrokken werd en niet gecompenseerd kon worden.)[20]

26.11.2. Half recht voor vreemdelingen

"Keiner soll frembde Schaaf auf der Gemeinde halten bey Kirspels Straf."(…) Vert.: Volgens het parochierecht mag niemand vreemde schapen laten weiden op de meent (gemeenschappelijke grond). (Opmerking: In het Akener Rijk waren politieke en kerkelijke gemeenten identiek en was er in zekere mate sprake van zelfbestuur. Weliswaar had de pastoor het bij kerkelijke aangelegenheden voor het zeggen en bij wereldlijke de boerenkapitein. Maar hier was ook de schepen die bestuurs- en lagere jurisdictie mocht waarnemen. Er was ook een kerk- en een dorpsmeester die de gemeentelijke financiën beheerde. Men zou het hele apparaat ook *gemeente* kunnen noemen, want onder parochie verstaat men

volgens het kerkelijk recht de kerkelijke gemeenschap met aan het hoofd een pastoor of deken. Maar veel dorpen rondom Aken beschikten alleen maar over een rector of kapelaan. Vergelijk ook de dorpen Bocholtz en Lemiers aan onze kant van de grens, die al evenmin over een pastoor beschikten. Een geestelijke mocht wel de communie uitrijken, maar de Eerste Heilige Communie moest in een parochiekerk plaats vinden.
"Ein Auswendiger (der in diesem Kirspel wohnen kommt) soll ein ganzes Jahr mit seinen Nachbaren Lieb und Leid tragen: darnach soll Er einen Bürg setzen, noch ein Jahr hier wohnen zu bleiben; dann soll Er die halbe Gerechtigkeit an unsere Gemeinde haben und nicht mehr, so lang Er hier wohnen bleibt."(…) Vert.: Een vreemdeling, die zich in de parochie vestigt, zal een heel jaar met zijn buren lief en leed moeten dragen: daarna moet hij een borgsom betalen, verder nog een jaar hier wonen; dan krijgt hij van de gemeente het halve recht maar niet meer, zo lang hij hier blijft wonen.
Opmerking: Het begrip vreemdelingenhaat mogen we niet gebruiken, maar wij merken wel dat allochtonen niet gelijkwaardig behandeld werden.
"Wenn ein Ausländer in unser Kirspel wohnen kömmt, der Haus und Hof erwirbt, welches Er selbst bewohnt; der soll nach Jahr und Tag ganze Gerechtigkeit haben: sezt er aber Pächter darin, so sollen dieselbe in masen nicht mehr dann halbe Gerechtigkeit an unser Gemeinde haben."(…)
Vert.: Als een buitenlander in onze parochie woonachtig wordt, die een huis en een hoeve zijn eigendom noemt en die hij zelf bewoont; die heeft na een jaar en een dag het volle recht: plaatst hij echter huurders in het pand, dan ontvangen zij in mate niet meer dan het halve recht.
"Der die Güter unter seine Kinder theilen lässt; soll keine Gerechtigkeit an unsere Gemeinde haben."(…) Vert.: Iemand die zijn eigendom verdeelt onder zijn kinderen, zal geen recht meer hebben.
"Wenn uns Gott Echer schickt; so sollen die Schwein-Hirten die Schweins-Ställe machen an einer bestimmte Stelle und nirgend anderswo." (…) Vert.: Als God voor veel beukennootjes zorgt; dan moeten varkenshoeders de varkensstallen bouwen op een bepaalde plek en nergens anders.
(Opmerking: Ook het afvoeren en consumeren van vruchten en fruit (noten, mispels, bessen) droeg bij tot verdere verschraling van de boshaard. Er kwam immers niets voor in de plaats en verdere verschraling lag dan voor de hand.)[21]

26.11.3. Hout was kostbaar

"Das Horn-Vieh soll das ganze Jahr durch in dem gemeinen Busch weiden. Ausgenommen wann die Echer-Schwein gebrannt und aufgetrieben werden; denn soll das Horn-Vieh, die Pferde und Schaaf auf den Busch nicht kommen dürfen. Die Schwein sollen vom 1. May bis den 1. October nur allein auf den Bruchen vom 1. October aber bis den 1. May durch den ganzen Busch weiden dörfen." (…) Hoornvee mag het hele jaar door in de gemeenschappelijke haard grazen, met uitzondering in de tijd dat varkens die de beukennootjes eten, gebrandmerkt en naar de boshaard gedreven worden. Dan mogen hoornvee, paarden en schapen niet in de haardbossen komen. De varkens mogen vanaf 1 mei tot 1 oktober op de braakliggende velden doch vanaf 1 oktober tot 1 mei in de complete haard grazen.

Reserve Mest was kostbaar

(Opmerking: Bij de agro-pastorale bedrijfsvoering, was vlees niet alleen belangrijk voedsel, maar de dieren zorgden voor mest die bij een doelmatig agrarisch beleid onontbeerlijk was. Maar er was te weinig mest voor alle akkers, zodat het *drieslagstelsel* ontwikkeld werd. De kouters (akkers) werden in drieën gedeeld, waarbij 1/3 voor wintergraan (rogge), 1/3 voor haver en 1/3 een jaar braak lag. Dat gebeurde bij

toerbeurt. Er was ook nateelt van groente en in het haardbos werden vitsen (twijgen) gekapt als klimsteun voor de teelt van erwten en bonen.)[22]

Vitsen als klimsteun

"Weder die Kuh-Hirten noch jemand anders sol gefallen Holz aufmachen, um dasselbe andern zu überlassen."(…) Vert.: De koehoeders noch iemand anders mag gevallen hout gebruiken om het aan andere mensen over te laten. (Opmerking: Hier speuren wij de grote waarde van (af)valhout zodat beweringen van sommige hedendaagse heemkundigen, dat een dorre boom toen geen waarde had, als nonsens beschouwd moet worden . Het toponiem *dorre boom* dat we vaker tegenkomen op landkaarten, heeft een heel andere betekenis, waarop we later terug zullen komen.)

"Darum soll auch niemand Schanzen oder Facken auf feilen Kauf machen."(…) Vert.: Daarom mag ook niemand takkenbossen, twijgen, tenen en vitsen op de vrije markt aanbeiden.

"Keine Bier-Brauer noch Becker sollen aus unserer Gemeinde brauen oder backen; wie auch Kiefer keinen feilen Kauf treiben, auf poen des Kirspels." (…) [23] Vert.: Bierbouwers noch bakkers mogen gebruik maken van het gemeentehout, alsook kuipers niet mogen pingelen op straffe van de parochie.[24]

26.11.4. Maybaum ist Misbrauch

"Morgens vor Sonnen-Aufgang und Abends nach Sonnen-Untergang soll niemand büschen oder Holz hauen."(…) Vert.: 's Morgens voor zonsopgang en 's avonds na zonsondergang mag niemand boswerkzaamheden verrichten.

"Wenn durch den Wind, Ungewitter oder auch von selbst einig Holz fallen würde, welches zu Bau-Holz verbraucht werden könnte, oder für Weg und Steg nützlich wär, oder sonst verarbeitet werden könnte; das soll niemand aufmachen, sondern liegen lassen, damit solches zu Kirspels-Dörfer Nothbau verbraucht werden möge."(…) Vert.: Als door wind, onweer of ook van alleen bomen omwaaien, die als bouwhout geschikt zijn, of voor wegen en stegen van nut kunnen zijn, of op een andere wijze gebruikt kunnen worden, dat hout mag door niemand gebruikt worden, maar moet liggen blijven, zodat het voor nooddoeleinden in de parochie gebruikt kan worden..

"Keine Böck oder Geissen soll man in unserer Gemeinde zu weiden dulden."(…) Vert.: Op de gemeenschappelijke gronden worden geen bokken en geiten toegelaten.

"Die Kuh-Hirten sollen keine Beile mit sich in den Busch tragen; sondern mit einem Stecken die Kuh hüten: widrigen falls mögen de Förster Ihnen die Beile abpfänden" (…) Vert.: De koehoeders mogen in het bos geen bijl in bezit hebben, maar moeten met een stok de koeien hoeden. In een ander geval zijn houtvesters bevoegd het bijl als onderpand in beslag te nemen.

"Niemand soll abgehauene Reiser im Busch zu Aschen brennen, um seinen Nutzen damit zu suchen."(…) Niemand mag gekapt rijshout in het bos verbranden om met de as winst te maken. (Opmerking: Houtskool en as waren in die tijd gewilde producten. Ook die methode onttrok energie aan het haardbos.

"Der höchst-schädliche Misbrauch – junge schon grad aufgewachsene Buchen Bäum für so genannte Kirmes-May abzuhauen, aus dem Busch zu hohlen, und vor den Häusern oder sonst anderstwo zu pflanzen – ist von Landes-Obrigkeit wegen durchaus verboten. Wer also zum Busch geht, um dergleichen Kirmes-May abzuhauen oder zu hohlen, wenn dazu hilft, oder etwas dazu leiht, um solche Kirmes-May abzuhauen, abzuhohlen, oder einzupflanzen. Item wer einen solchen Kirmes-May vor sein Haus oder sonst stellen lässt, ohne solches sogleich zur Bestrafung behörig anzugeben: der soll von seiner

Obrigkeit auf Wasser und Brod gesetzet, oder auf eine zeitlang zur offentlichen Arbeit condemniret, oder sonst an seinem Leib gestrafet werden." (…) Vert.: De zeer schadelijke gewoonte om jonge, mooie rechte beukenstammen te kappen, als zogenaamde meiboom uit het bos te halen en voor een huis of op een andere plek te plaatsen is door de landelijke overheid verboden. Iemand die naar het bos gaat om een zogenaamde kermismeiboom te kappen of te halen, of behulpzaam te zijn of iemand iets leent met het doel zulk een kermismeiboom te kappen, in het bos te halen of bij een huis te plaatsen. Idem hij die zulk een kermismeiboom voor zijn huis of ergens anders laat plaatsen en dan verzuimt het feit ter bestraffing aan te geven, die zal door zijn overheid op water en brood gezet worden of hij zal een tijd lang een werkstraf moeten uitvoeren of op andere wijze een lijfstraf moeten ondergaan.[25]

26.11.5. Deurbomen stonden open

"Dann haben die Scheffen, Kirch- und Forstmeister beschlossen: dass keine Pferde des Nachts im Busch weiden sollen, als nu allein auswendig der Land-Wehr, bey Strafe eines Thalers für jedes Pferd; und solches soll durch die Schützen und andere vereidete Gemeinds-Diener bestraft werden." (…) Vert.: Vervolgens hebben de schepenen, kerkmeesters en houtvesters besloten, dat zich bij duisternis geen paarden in het bos mogen bevinden, uitsluitend aan de buitenkant van de landgraaf .[26] Als boete betaalt men een daalder voor ieder paard. Dit zal bestraft worden door leden van de schutterij en andere beëdigde gemeentedienders. (Opmerking: Om aan de andere kant van de Landgraben (landgreppel) te komen, moesten de *dörebäume (deurbomen)* geopend worden. Soms is er ook sprake van *dürre* (dorre) bomen, maar die werden natuurlijk meteen gekapt, want hout was luxe.)

Deurboom

"Auch ist beschlossen, dass die junge Gesellen: die kein Haus noch Hof haben: kein Pferd noch Schaaf in der Gemeindeweiden solle, auf poen von zwei Goldgulden, es sey bey Nacht oder bey Tag; Wer dieselbe ertapt, Er sey, wer Er wolle."(…) Vert.: Ook is besloten, dat de ongehuwde mannen, die huis noch hoeve hebben, hun paard en schaap niet in de gemeenschappelijke weide mogen drijven, op straffe van twee goudguldens, of het nu gebeurt tijdens de nacht of overdag. Als iemand betrapt wordt maakt het niets uit wie het is.

"Der Bau-Holz nöthig hat, soll durch Forstmeister und Förster den Bau besichtigen lassen, um das Befinden auf dem nächsten Waldgeding zu referiren. Das bewilligte Bau-Holz soll durch die Forstmeister und Förster mit dem Schlag-Eisen gezeichnet werden. Der mehr abhaut; soll für jeden Baum drei Goldgulden gebrücht haben." (…) Vert.: Iemand die hout nodig heeft om te bouwen, moet zijn bouwwerk aan de opperhoutvester en houtvester laten zien, zodat de toedeling van het hout, tijdens het aanstaande bosakkoord in het verslag opgenomen kan worden. Het toegekende bouwhout, moet door de opperhoutvester en de houtvester met het keurijzer gekenmerkt worden. Iemand de meer kapt dan waar hij recht op heeft, moet voor iedere boom drie goudguldens boete betalen.

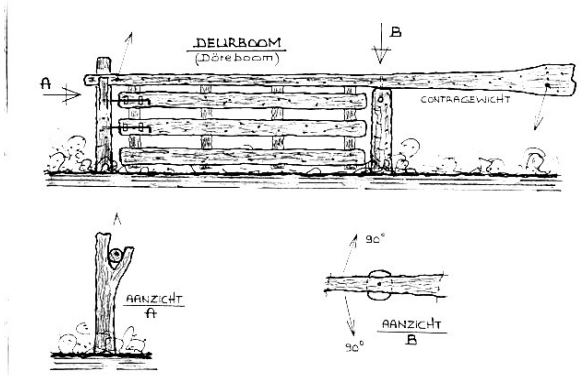

Tekening van een deurboom

"Wer Bau-Holz geniesst, soll für das nämliche Jahr kein Brand-Holz erhalten: indem Er solches aus dem Abfall des Bau-Holzes überkommt." (…) Vert.: Hij die in het genot van bouwhout gesteld wordt, zal in datzelfde jaar geen brandhout ontvangen, omdat hij het afval van het bouwhout als brandhout kan gebruiken.[27]

"Die Hirten sollen keine Eichelen selbste auflesen; sondern mit fleis darauf sehen, dass solches von niemand ander geschehe: Und so jemand darüber betreten würde; soll jedes mal er mit 1 Goldgulden gestraft werden." (…) Vert.: De herders of hoeders mogen geen eikels oprapen en verzamelen, maar met ijver toezien, dat het ook niet door andere mensen gebeurt, en in het geval iemand betrapt wordt, zal hij voor iedere keer met 1 goudgulden bestraft worden. (Opmerking: Eigenaren van huizen en hoeven waren verplicht om bij hun gebouw ieder jaar een eikel te zaaien en de poteling (kleine boompje) in het derde jaar af te leveren bij een houtvester. Daarnaast werden door de houtvester plekken aangewezen, waar ieder jaar eikels geplant werden.)

"Der Eingesessener: welcher kein Eigenthümber, sonderen nur ein Mietling ist: soll das Recht zum Brand-Holz haben." (…) Vert.: Een inwoners die geen eigendom heeft, maar slechts huurder is, heeft recht op brandhout. (Opmerking: In die tijd was er een soort 'kaste-samenleving', want hij die slechts huurder was had minder rechten in het haardbos en ontving minder brandhout.)

"Vom 1. May bis den 1. October soll aber der Busch geschlossen seyn, mithin kein Holz gefället, noch ausgeführt werden." (…) Vert.: Vanaf 1 mei tot 1 oktober zal het haardbos gesloten zijn, zodat er geen bomen geveld en ook niet afgevoerd mogen worden.[28]

26.11.6. Gebrek aan hout

Na een beknopt overzicht van wijsdommen in Aken en de daaraan gekoppelde opmerkingen, hebben we een indruk van de agro-pastorale toestanden in vroegere jaren. De primaire bossen (lees oerbossen) stonden garant voor alles wat mens en dier nodig hadden. De secundaire haardbossen (lees bosweiden) hadden veel minder te bieden en verdere verschraling lag in het verschiet. De kapitale eiken en beuken uit het primaire bos waren er niet meer. Bij ontstentenis van fossiele brandstoffen was er een enorme behoefte aan hout. Een door de bliksem getroffen of een dorre boom werd in de kortste keren in mootjes gehakt en verdween in het fornuis. Maar niet eerder voordat de kuiper nog even gekeken had of hij het hout eventueel zou kunnen gebruiken om er duigen van te maken. Niet eerder voordat schrijnwerker en timmerman ook een oog op de stam geworpen hadden. En voor zover er een bakker woonde, stond die ook in de rij, samen met de hoefsmid en de vilder die ook hout nodig hadden. Noodzakelijke voorzieningen hadden voorrang en dan pas kwamen ook de burgers aan de beurt.[29]

In de secundaire bossen werd het hakhout om de 16 jaar gekapt. Maar voordat de naobere (naburen) aan de slag gingen werd het te kappen bos verdeeld in percelen. De verdeling was navenant, want de *höfer*, de eigenaar van een grote hof, had meer aandeel dan een *hufter*, de eigenaar van een kleine hof of gehuft zonder paarden. De *köter*, de dagloner die in een kot woonde en meestal niet over vee beschikte, kreeg het minst. Met deze verdeling was iedereen tevreden. We begrijpen dat het moeilijk, zo niet onmogelijk was, om op deze wijze een duurzaam bosbeheer te creëren.

Kot voor een keuter

Daarom werd in 1642 in Aken besloten dat op iedere 10 roeden bos, een eik of beuk niet gekapt mocht worden, om op de lange duur ook over hardhout van oudere datum te kunnen beschikken.[30]

Omdat de boeren regelmatig kalk nodig hadden om hun uitgemergelde weilanden en velden van energie te voorzien, ging dat ten koste van de houtwinning. Waar kalk gedolven wordt, groeien immers geen bomen. In dergelijke gevallen moest de *Forstmeister*, dus de heer van het bos, een machtwoord spreken. Hij had grote invloed op de gang van zaken, want ook in gevallen een lijk via een reeweg (naam voor de lijkenweg) naar het kerkhof vervoerd zou worden, moest de opperhoutvester of zijn heer, eerst toestemming verlenen. Wij kunnen begrijpen dat de verstandhouding tussen de opperhoutvester en zijn ondergeschikten niet altijd optimaal was. In 1704 waren de *naobere* van mening dat hun bosheer niet meer was dan beschermheer, dat de naobere in dat licht geen plichten en alleen maar rechten hadden. Zij beschouwden de plaatselijke bossen als eigendom van de keizer en alleen hij bepaalde de wijsdommen… De naobere hadden uiteraard geen succes met hun hinkend betoog.[31]

26.11.7. Stromannen op het land

In de middeleeuwen had het weinig of geen nut om verbodsborden te plaatsen, omdat de meeste mensen niet konden lezen. Toch bestond er toen ook al een manier om herders en de aan hun zorg toevertrouwde kudde de toegang tot een weiland of akkerland te verbieden.[32] Als het geen permanent verbod was en de kwestie niet juridisch door een wijsdom geregeld werd plaatste de eigenaar een zogenaamde *Sjtrüewusj*, *Sjtrüesjoof* of *Banwusj* (stroman) op zijn perceel. Een stroman paarde eenvoud aan efficiency, want het domeinteken bestond uit een stok of tak die in de grond gestoken en waaraan een bosje stro bevestigd werd.[33] Ook zonder de signaalrode kleur van tegenwoordige verbodsborden, dwongen deze primitieve grensobjecten respect af bij de medemens. Waarschijnlijk hadden de stromannen geen rechtsgeldigheid, maar het appèlkarakter van dit historisch ‘grensteken’ mag beslist niet onderschat worden. Ook op plaatsen waar een aanplant van jonge bomen plaatsgevonden had werd een stroman geplaatst.[34] In wijngebieden werd de stroman zowel in de *Wingert* (wijngaard), alsook als ‘uithangbord’ bij de *Winzer* (wijnschenker) gebruikt. De Duitsers noemen het een *Schankzeichen*, maar het begrip is bij ons (nog) niet bekend. In het eerste geval betekent de stroman: Blijf uit mijn wijngaard. In het tweede geval: Kom binnen en proef de *heuriger* (nieuwe) wijn.[35]

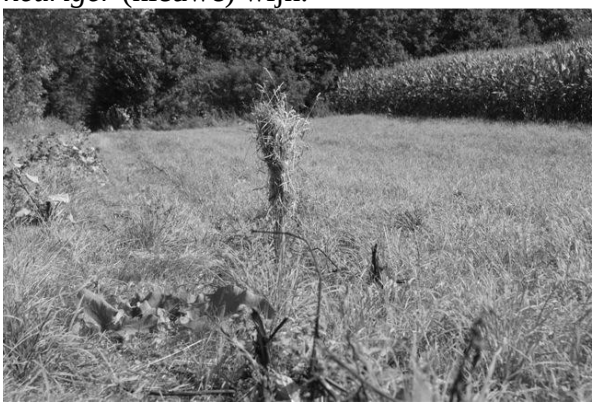

Stroman of banwusj

Dat de ‘stroman’ van alle markten thuis was, kunnen we lezen in een document uit 1750 waar hij gebruikt wordt om ingezaaide velden te beschermen. ‘Wenn Strohwische auf den Feldern stecken, so ist es ein Zeichen, dass solches bestellet sey’. (Als op de velden stromannen staan is het een teken dat er gezaaid werd.) De eigenaar hoefde dus geen afrastering te plaatsen, want de stroman had plaatselijk een rechtsgeldige functie. Dreef een herder zijn kudde, tegen beter weten in, in een weide- of akkerland dan moest hij rekening houden met juridische gevolgen.

In de pruisentijd kwam de stroman zelfs een tijd lang terecht in de *Feldpolizei-Ordnung*

des preussischen Staates vom 1, November 1847, Paragraph 43, Absatz 4. Daar staat woordelijk: 'Mit Geldbuße von fünfzehn Silbergroschen bis zu zwanzig Thalern ist zu belegen, wer unbefugterweise: Strohwische oder ähnliche zur Abgrenzung, Absperrung diende Merk- oder Warnungszeichen fortnimmt, vernichtet oder sonst unkenntlich macht (…).[36]
De traditie van de stroman gaat mettertijd verloren. Er zijn immers voldoende andere mogelijkheden om ongewenste burgers de toegang tot weide- of bouwland te ontzeggen.

26.11.8. Wijsdommen bij ons

Na een bezoek aan de haardbossen in Aken, kijken we nu even naar wijsdommen hier in de buurt. Bocholtz werd voor het eerst genoemd in 1096 in een document van de abdij van Munsterbilzen. De plaatsnaam werd afgeleid van *beukehout,* hetgeen gezien de bodemgesteldheid zeer goed mogelijk is. Volgens het document werd de plaats toen *Buocholz* genoemd en we hopen niet dat hiermee een andere plaats bedoeld werd, want volgens andere bronnen vond de eerste vermelding plaats in 1253. Jammer dat er in Bocholtz niets bekend is over de primaire boshaard. Er is meer bekend over 'tienden' dan over historische agro-pastorale wijsdommen. Kijken we nu ook even in Simpelveld, de plaats die als *Simplevei* voor het eerst in 1137 genoemd werd, maar in 1203 nog een keer als *Simpelvelt* in het nieuws kwam toen de eerbiedwaardige Luikse bisschop Hugo van Pierrepoint II, als 20e opvolger van Sint Lambertus, het kirspel (parochie) Simpelvelt toevertrouwde aan de vrome en geleerde norbertijnen van de abdij Monte Cornelli van Beaurepart te Luik.[37]
Wijsdommen waren overal waar mensen woonden, maar helaas zijn niet overal de historische wetten bewaard gebleven. Toevallig ontdekte ik *costuymen* uit de 15e eeuw, die betrekking hadden op Holset en het daar gelegen Malensbos. In die tijd behoorde deze omgeving bij het hertogdom Brabant; de Slag bij Worringen (Woeringen) vond immers plaats op 5 juni 1288. We waren Brabanders tot 1406, toen Antoon van Bourgondië hertog van Brabant werd. In 1430 viel Brabant definitief aan Bourgondië en Filips de Goede was op dat ogenblik bezig om zijn rijk te vergroten. Het zouden 17 provinciën moeten worden.[38]
In die tijd werden in onze omgeving de protocollen in het idioom van Brabant geschreven, hetgeen voor onze landsheren, die gewend waren om Duits te schrijven, niet gemakkelijk was. Documenten uit die tijd zijn een Bargoense mélange uit Brabants en Duits. Juist daarom is het boeiend om, ter lering en vermaak, kennis te nemen van een paar wijsdommen verwoord in een historisch bosstatuut.

26.11.9. Koeien met schellen

"So moet ein jeder, soo holtz op den bosch hatt, binnen merz afhouwen und binnen mey bereiden, und wer dat niet en deede, dat were van jeder holtz ein gulden, der dat niet gemaekt en hedde." (…) Vert.: Iemand die hout in het bos heeft, moet het tot maart kappen en tot mei afvoeren, en iemand die dat niet doet betaalt voor iedere kavel een gulden. (Opmerking: Een kavel was een gedeelte van de totale houtvoorraad.)
"Wer ginster hauen will, der sal den forster oorloff heyschen, eer hy idt heuwet, und sal het auch met ginster binden, soo verre idt een hövener is."(…) Vert.: Iemand die brem wil snijden die moet voordat hij begint, bij de houtvester om toestemming vragen en hij is verplicht dit ook met brem te binden voor zover hij de eigenaar van een hoeve is. (Opmerking: Brem werd gebruikt om er bezems van te maken en ook dit aspect droeg bij tot verdere verschraling en uitputting van de boshaard.)
"Als der forster koyen op den busch vindt, soo mennighe koye, soo mennighen weispenningh als der forster koyen vindt in die stocke van vier jaeren ende vroeght, soo sal hy soo verre gaen, dat hy die schellen niet en hoort." (…) Vert.: Als de houtvester constateert dat er koeien in een bos zijn, dat jonger is dan vier jaar, dan zal de eigenaar voor iedere koe een wijspenning eisen.[39]
"Item die schaep met den houp, soo dick die in de stock vonden werden van den forster in die stöck, die nyt alderen syn dan vier jaer, soo dick soo mennigh drei goldgüldens." (…)

Vert.: Idem als de houtvester een kudde schapen ziet in een bosperceel, dat niet ouder dan vier jaar is, dan zal de herder drie goudguldens moeten betalen. (Opmerking: Ook hier merken wij dat de waarde van het opschietend hout in de boshaard veel waarde had, want de heerder of herder, moest drie goudguldens betalen. Soms werden koeien en schapen in beslag genomen.)
"Item off der forster jemants vünde, der bessemen off scheenen op den bosch hauwen, der sy viel off weinig, der sal om funff merck seyn, ende die bessemsreyss gehauwen hadde, sal um ein merk sein, sie en hadden dann van eenigen hövener oirloff, dat hy het gehauen hadde in syn houts." (…) Vert.: Als de houtvester iemand ziet, die benodigdheden voor het maken van bezems of die tengels of dakspaanders maakt, het zij veel of het zij weinig, die zal vijf mark moeten betalen en iemand die bezemtenen (rijshout, sliet of vitsen) gekapt heeft betaalt een mark. Hetzij een hofeigenaar toestemming verleende om te kappen op zijn gebied. (Opmerking: Het gebeurde allemaal om bodemverschraling te voorkomen.)

Haardweide

Item het is vroegelick op den daeg, als men die vroegh gesitz, wan yemants die dan op den busch heuwe, ofte koyen daerop dreeve oft heerde, die sal van busch eewiglick gekeert werden, off hy sal betaelen die costen, die de höveners den dagh verteeren, op den dagje, als men de vroegh besitz, soo verre men het met der waerheyd vernehmen konde. (…) Vert.: Het is strafbaar als op de kapdagen iemand zijn koeien in de boshaard drijft en hij zal nooit meer het bos mogen betreden, of hij moet de kosten betalen verbonden aan hetgeen de eigenaren van de hoeven die dag verteren in zoverre het met de waarheid in overeenstemming is.
(Opmerking: We bespeuren de drang van de mensen om hun vee naar de boshaard te drijven met alle nadelige gevolgen van dien.)[40]

26.11.10 Streutselhaelen ruineert

"Item nog sal vroeglich sein, dat gein hoeffener geenen vremden sein holtz verkauffen en sal op verbeurnis eines konings daelders" (…) Vert.: Als een hofeigenaar zijn hout aan een vreemdeling verkoopt wordt dat bestraft met een koningsdaalder.
"Noch is geordonneert, im fall oft sache wehre, daß einiger befunden würde baussen zeits, voor der sonnen off nach der sonnen, off op ongebührliche daeg, die auff dem busch wurden hauwen, oder auf einige heilige daeg, sullen verfallen syn auf einen goltgulden. (…) Vert.: Ook wordt vastgesteld, dat men niet buiten de vastgestelde tijd in het bos mag kappen en ook niet op een feestdag, op straffe van een goudgulden.
"Is by den Heer en hövener op vroegdaegh beslooten, dat in den mey, brachmaent en augustmaendt geen reyss sal gesneden worden en door het jaer meer niet als des maendaegs." (…)
Vert.: Tijdens de vergadering hebben de heer van het bos en de hofeigenaren besloten, dat in de maanden mei, juni en augustus geen vitsen of rijshout afgesneden mag worden en in de loop van het jaar uitsluitend op maandag. (Opmerking: Een rare paragraaf, die alleen duidelijk was voor de mensen die toen leefden. Tot het rijshout behoorden, staken, takken en tenen. In die tijd werden bij ons de maanden juni en juli, respectievelijk brachmaent en heuhardt (heumaent) genoemd, in Holland zomermaand en hooimaand.[41]
"Gemerkt nu aen den eene kant soedaenige poenaliteyt niet is worden gefixeert, om dat de doens genoome resolutie nog maer soude dienen voor een simpele waerschouwing, en aen den andere kant dat, dus niet tegenstaende, alsulk streutselhaelen meer en meer is toeneemende; voorts in achtinge genoomen, dat den busch daerdoor seer geruineert ende het vette of de beeteryen soo

te seggen voor en naer daerdoor benoomen werdende, is geresolveert, de poenaliteyt op voorsz. mesuse off streutselhaelen mits deesen de vixeeren op eenen goudgulden, met laste op den vorster, op de contraventeurs naer desselfs eed en plicht acht te geeven en deselve te vroegen." Vert.: We merken op dat van de ene kant de strafbaarheid niet in de regels staat, omdat men overtuigd is dat een eenvoudige waarschuwing wel voldoende is, maar aan de andere kant het halen van bosstrooisel (*broemert=bruine haard*) meer en meer is toegenomen en we moeten constateren dat de bosbodem daardoor zeer verarmd wordt en de vitaliteit van het bos mettertijd verdwijnt is nu besloten, het halen van bosstrooisel vast te stellen met een boete van een goudgulden, met de dwingende bede van de houtvester om de overtreders naar eer en geweten te behandelen. (Opmerking: Het was in die tijd gebruikelijk dat *broemert* (bruine haard=gevallen bladeren) naar de veestallen gebracht werd voordat de winter begon.

Strooisel, Bruine haard

Het was een win-win-situatie, want de koeien hoefden niet op de grond te liggen en de broemert, vermengd met urine en poep, was in het voorjaar een ideaal mengsel om op het veld uit te strooien. Voor de boshaard was het pure verlies, want alle energie werd aan de bodem onttrokken, waardoor het bos van weidebos in bosweide, nog later in een schraal heideveld veranderde.
"Alsoo de gevroegdens, wanneer d'vroegdaegs daernaer haer boeten moeten betaelen, door de bank remissie vraegen, het geen nogtans niet wel passelyk, om dat de boetens dan reets gefixeert, is geresolveert, dat de gevroegdens door den vorster zullen bedaegt werden, om te compareeren ten vroegdaeg, dat de vroegen aengebrocht werden." (…) Vert.: De mensen die een overtreding hadden begaan moeten na de vergaderdag hun boete betalen. Het is niet gebruikelijk om bij de bank om vermindering van boete te verzoeken, omdat de bedragen reeds vastgesteld zijn. (Opmerking: Het is nog maar de vraag of de ongeletterde mensen in die tijd deze bombastische volzin begrijpen konden en daarom was het noodzaak dat wijsdommen van oudsher mondeling doorgegeven werden.)[42]

26.12. Haardeconomie

26.12.1. Outer en heerd

De Duitsers maken verschil tussen *Hardt* en *Hert.* Het subjectief *Hardt* horen we nu niet meer, want wie sprokkelt er nog hout in de boshaard en laat er zijn vee grazen?. Bij ons in Nederland denkt de huidige generatie bij *huis en haard* aan een bungalow met zoveel mogelijk zonnecollectoren, want olie en gas zullen mettertijd onbetaalbaar worden. Goedkope en duurzame zonne-energie is een oplossing. De vorige generatie dacht bij huis en haard, aan 'twee onder één kap', met centrale verwarming. En onze overgrootouders dachten aan een paar kamers, met in de keuken een fornuis. Eeuwen geleden was dat heel anders, want het gewone gezin woonde in een kot en de boshaard was van groot belang, om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Holland betekende *Holtland (land met hout)*, zodat het vrij logisch is dat onze voorouders niet alleen de begrippen *woud* en *bos* gebruikten, maar daar waar de houtopstand in een noodzakelijk levensbehoefte moest voorzien *(de) haard* genoemd werd. Om de *haard* een stevige basis te geven eerst een paar geografische feiten en bijzonderheden. Door de eeuwen heen was de haard ook van groot belang voor militaire aanvoerders om huurlingen te ronselen en onze eerste Minister van Oorlog was steeds op zoek naar grote haardplaatsen om zijn legers te plaatsen. Een bekende bosrijke plaats was 't Harde op de Veluwe waar op de Woldberg (Woudberg) kazernes voor de artillerie gebouwd werden. Vergeten we ook niet het infanterieschietkamp Harskamp, aan de rand

van de Veluwe, dat reeds in 1899 in gebruik genomen werd.[43]
De meest roemruchte legerplaats bevond zich op de Veluwe in Harderwijk, waar bij Wolderwijd (wijde wouden), ooit het Nederlands Koloniaal Werfdepot gevestigd was. Het 'soldatendepot' had een zeer slechte naam en werd ook wel 'soldatenriool' genoemd. Daar konden verschoppelingen, sjouwers, lichtmissen, schelmen, katazen, gauwdieven en andere boeven uit binnen- en buitenland een baantje krijgen in het Nederlandse koloniale leger. De soldaten van het 'Nederlandse Vreemdelingenlegioen' ontvingen in die tijd (1871) 300 gulden per jaar. Voor de kasteleins en de lichtekooien van Harderwijk waren het gouden tijden, maar de 'zwartekousengemeente' klaagde steen en been. Toen op 10 mei 1871 de Frans-Duitse oorlog afgelopen was, werd het druk in Harderwijk.
'Les foudres du guerre' ; de Franse vechtjassen en liplappen, maar ook Pruisische 'Landser', wilden dolgraag het Rijk der Nederlanden een dienst bewijzen, zodat het legioen toen uit meer dan 60% buitenlanders bestond. De Nederlandse soldaten waren meestal strafgevangenen die toen de keus hadden: gribus of Indië. Zo'n 150.000 soldaten vertrokken van hier naar Indië en velen van hen keerden niet terug. Ons kolonialistische beleid was feitelijk een hybridische hersenkronkel, want er werden vreemde mannen geronseld om vreemde landen te bezetten.[44]
Zonder moeite zouden we nog een aantal bekende Nederlandse haardplaatsen kunnen toevoegen, maar kijken we even bij onze oosterburen, die net als wij de *haard* kennen. Bosrijke gebieden met de naam *Hardt* liggen daar bij Rottweil in het Zwarte Woud en bij Bad Marienberg in de Westerwaldkreis. De *Spessart (spechtenbos)* ligt bij Aschaffenburg. In Duitsland is de *Kallenhardt* in Westfalen een historisch toponiem. Er werden onlangs (toevallig?) laatpaleolithische vuistwapens en pijlpunten gevonden.[45]

In het Natuurreservaat Hohe Mark (NRW) bij Recklinghausen ligt een uitgestrekt bosgebied van circa 60 km^2 met de naam *Die Haard.* In Luxemburg werd zo pas, tussen Düdelingen en Rümelingen, het 158 ha grote Natuurreservaat *d'Haard* geopend.
Met deze toponiemen en definities, zullen ook de meest hardnekkige twijfelaars moeten toegeven dat de boshaard van onze voorouders geen mythe en zeker geen fictie was.[46]

26.12.2. Haardtoponiemen

Ook op regionaal- en lokaal topografisch gebied, zijn veel haardnamen bewaard gebleven. Denken wij in onze omgeving aan een aantal toponiemen met het suffix *haard.* Bijvoorbeeld aan Kappert, Kiefert, Kuyckert en Leenert in Simpelveld.[47]
In Bocholtz was het niet anders, ook daar bestaan nog een aantal haardtoponiemen: Bombaard, Klinkert, Drievert en Reynaert. De Bombaard werd in 1770 in een document genoemd: 'Een Weyde offte genand den Bombart'. (…) Het is dus duidelijk dat het een bosweide was in een secundair haardbos.[48]
Het kan niet anders of er ontstonden heel originele haardnamen: In (6371EC) Landgraaf ligt *d'r Kakert* en in Schinnen *de Kakkert.* Ook in Aken-West bevindt zich een *Kackert* en daar verzocht een gerenommeerd autobedrijf de naam te veranderen, maar de burgemeester weigerde pertinent.
'Eigen haard is goud waard!' – en wellicht was dat ooit een oorzaak de familienaam aan een haardnaam te ontlenen. Denken wij in onze omgeving aan de namen: Bosch en Steinbusch, maar meer nog aan Bogaert, Collaert en verder de genitieve vormen:

Cappartz, (van de kaphaard), Everartz (van het varkensbos), Keulaerds (van de koele haard), Lipperts, Lombaerts, Prickarts, Reynarts, Schiffelerts enz.

Kakhaard werd Kakkert

26.12.3. Haard op de kalender

In roomsgeoriënteerde boeken lezen nog wel eens dat onze kalender gebaseerd is op het beleid van paus Gregorius XIII (1501-1585), terwijl protestanten geneigd zijn de naam van keizer Julius Caesar te noemen. Ze bestaan inderdaad, de Gregoriaanse- en Juliaanse kalender, maar de waarheid gebiedt te schrijven dat onze kalender gefundeerd is op berekeningen van Egyptische astronomen in het jaar 238 v.C. Ook toen was er al sprake van drie jaren met 365 dagen gevolgd door een schrikkeljaar met 366 dagen. Van keizer Julius is bekend dat hij de 7e maand 'september' opschoof naar plaats negen. Zo kwam plaats vrij voor de maand juli, die de ijdeltuit naar zichzelf noemde. Van paus Gregorius weten wij dat een jaar 365,2422 dagen heeft… Omdat achter de komma ook nog cijfers staan is om de vier jaar een schrikkeljaar onontbeerlijk. Maar dat wisten de Egyptenaren ook al.

De Romeinen noemden januari naar hun god Janus, maar daar was de Frankenkeizer Karel de Grote niet blij mee. Hij gaf de voorkeur aan de oude Frankische namen zodat januari meestal *Hartmonat* of *Hartmond* genoemd werd, terwijl juli *Heuhart* of *Heumond* genoemd werd. De vierde maand werd soms *Grumert* en de tiende maand *Brumert* genoemd. In de *Grumert* haalden de boeren het frisse groen uit de boshaard voor hun vee en in de *Brumert* haalden zij bosstrooisel voor in de stallen.

De Frankische namen hadden helaas geen eeuwig leven, maar zo nu en dan komen wij die oude namen in almanakken tegen. Wij merken dat voor de koudste en warmste maand van het jaar zeer bewust haardgerelateerde namen gekozen werden. In de Eifel wordt wel eens gezegd: 'Sind am Sylvester, Hardt un Himmel stell un klor, da brengk Neujohr e Herrjottsjohr!' (Zijn op oudejaarsnacht, haard en hemel stil en helder, dan krijgen we een vruchtbaar jaar.) Het moet dan erg koud zijn want 'Der Hartmond warm dass Gott erbarm. Der Hartmond kalt, das gefallt!' (Een warme januari is een drama, maar is ie koud dat is goed.) Voor de *Heuhart (juli)* geldt: 'Einer Reb und einer Geiss ist's im Heuhart nie zu heiss!'(Voor de wingerd en de geiten kan het in juli niet warm genoeg zijn. Metaforisch: Voor plant en dier moet het in juli warm zijn.[49]

26.12.4. Agro-pastorale heerdgang.

In een tijd dat de Nederlandse- en Duitse taal meer overeenkomsten hadden dan nu, werden de menselijke vestigingen en de aanpalende haardbossen, hier en ginder, *Lantscap* genoemd. In Duitsland kon het subjectief emotioneel vertaald worden met *Heimat* terwijl bij ons het begrip *heem* een veel meer rationele inhoud heeft en nauwelijks voet kon vatten. Van begrippen zoals *Heemraadschap* wordt bij ons niemand koud of warm.

Wel hadden de Germaanse stammen gemeen, dat reeds in de 7e eeuw het *tweeslagstelsel* toegepast werd, waarbij 50% van de grond braak bleef liggen. Rond de 13e eeuw kwam het *drieslagstelsel* in zwang en vanaf de 16e eeuw werden de gemeenschappelijke haardbossen destructief beheerd. Dat verschijnsel wordt in de Duitse literatuur *Devastierung (vernieling)* genoemd. Het leidde in de 18e eeuw tot *verschraling* en *verheiding.* Voor mens en dier had dit hongersnood, tot gevolg.[50]

Door te ver doorgevoerde verschraling kon het niet uitblijven, dat mettertijd iedere plaats over een gedegenereerde boshaard beschikte, die meestal *Heidt* genoemd werd. In Simpelveld bevond zich de Peuschkensheide, in Mamelis de Tolbertsheide, in Holset de

Holsetterheide, in Vaals de Heidt en ten zuiden van Aken de Aachener Heide.

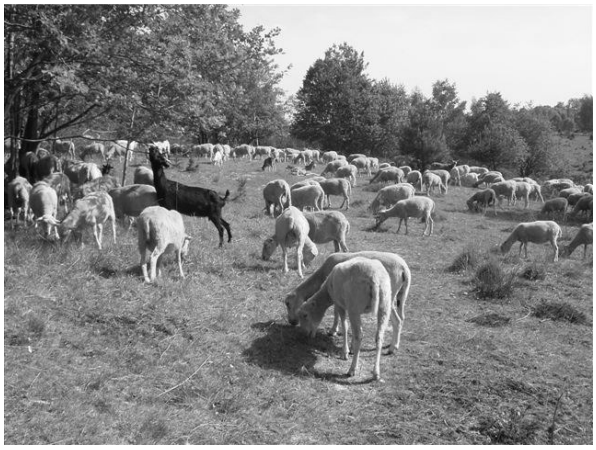

Schapen op de heide

Bij *heide* denken de meeste mensen aan een natuurlijk landschap. Maar net zoals weide behoort ook heide tot de cultuurlandschappen. Het klinkt ietwat vreemd, maar in de vroege middeleeuwen was hier geen heide. Van de grond werd toen reeds 83% tot de cultuurgrond gerekend en de resterende 17% was oerwoud. Tot 1750 veranderde de toestand dramatisch; oerbossen waren er niet meer, de helft van de grond was heide en de resterende cultuurgrond bestond uit gedegenereerde en secundaire haardbossen.[51]

De subjectieven *haard, hort en heerd,* lijken op elkaar en staan tot elkaar in een enge relatie. Het *haardbos* of de *boshaard* was van oudsher de plek waar de mensen alles haalden wat ze nodig hadden. Hierdoor werd ontzettend veel energie aan de haard onttrokken en verschraling lag voor de hand. De haard veranderde mettertijd in een secundair weidebos, later in een bosweide en tenslotte in een schier onvruchtbaar gebied, dat *heidt* genoemd werd. Denken wij in dit geval, bij ons, aan de familie Baenen op de Heidt. Hoe de stamvader oorspronkelijk heette weet geen mens, maar toen hij zich in Bahneheide aan de *Baan*, onderdeel van een Romeinse *heerbaan* van Maastricht naar Aken, vestigde, ontleende hij zijn familienaam aan dat toponiem en noemde zich voortaan Baenen. Een toelopend aspect van die weg wordt ook wel Karstraat genoemd en voert via de *Baan* en Baneheide-Bocholtz op twee manieren naar Aken; via Vlengendaal en via de Oude Akerweg om in Vetschau samen te komen met een Romeinse weg van Heerlen naar Aken.[52] Het is nog steeds niet bewezen, dat de Romeinse baan in Baneheide, naar boer Baenen genoemd werd.

26.12.5. Heerd en haard

Hort is een ongebruikelijk synoniem voor haard. Vroeg vroeger iemand aan de boer naar de *koejong* (koeherder) dan zei de boer: ‘D’r koejong is d'r hort op!’ (De koeherder is naar de boshaard.) *Heerd* kunnen we gevoeglijk vertalen met ‘kudde’ en in Duitsland met *Herde.* De leider van de kudde was bij ons de *herder* in Duitsland de *Hirt.* We spreken dan over een tijd van de gemeenschappelijk heerdgang onder leiding van een dorpsherder, die vanaf de centrale dorpsdries via de heerdgang naar het haardbos trok. Hier werd de koeherder *heert, hirt* of eenvoudig *kowtsjong* genoemd, aan zijn hals bungelde de hoorn van een koe, die hij als signaalhoorn gebruikte. De schaapherder werd *scheper* en tegen de Duitse grens aan meestal *schäfer* genoemd. Hij was herkenbaar aan zijn lange staf met schopje waarmee hij een kluit aarde of een steen naar afdwalende schapen kon gooien. Dat was voor zijn hond een teken om in actie te komen. De varkenshoeder werd meestal *verkesjong* en op sommige plaatsen *sween* genoemd. Hij was in het bezit van een lange zweep, waarmee hij rake klappen uitdeelde als de varkens onwillig waren. Het ganzeliesje werd *gaozelieske* en in Bocholtz waarschijnlijk *joazelies-je* genoemd.

Epiloog en prefatie

Het agro-pastorale leven in de tijd van Karel V, en ook nog eeuwen daarna, was moeizamer dan wij vermoeden. Bij ramptij was er hongersnood, maar ging het goed dan nam de bevolking toe en er was te weinig vruchtbaar land om mens en vee van eten te voorzien. De materie wordt uitgediept en vervolgd. We lezen dan over driehoeksplein en drieslagstelsel, over de mirador bij de Spanjaarden, de arbre-mirer bij de Walen en de miereboom bij ons. Ook over veekeringen zoals slag- en deurbomen.

BRONNEN EN NOTEN

01. De Fransen spreken over *coutumes*, Waalse landverhuizers maakten er *costeumes* van en Mergellanders spraken over *costuymen*. Het adagium: 'Chaque payis chaque môde!' (Ieder land zijn eigen methode) is bewaard gebleven.

02. DE BONGARD, Jaargang 23, Nummer 4, December 2011 blz.. 276 t/m 292.

03. LIMBURGS DAGBLAD, 21 januari 2012. De redacteur had kennelijk verzuimd het tijdschrift van De Bongard te raadplegen.

04. AILNE: Anonymus in libro non edito

05. LGOG, rondleiding in abdij Brauweiler op 14 april 2012

06. Geleerde mannen schreven met een *schacht* maar de kinderen op school met een *boutje.* Schachten waren pennen of veren van de rechtervleugel van een gans, boutjes kwamen uit de linkervleugel en waren minder gewild.

07. LGOG, rondleiding in abdij Brauweiler op 14 april 2012

08. DIETMAR KOTTMANN, archivale documentatie, Aachen 2012

09. Caput betekent hoofd en een capitularium was een hoofdstuk in een boek of register.

10. AILNE: De bekrompen burger die geen veranderingen wenst en uit is op vertragingtactiek.

11. DIETMAR KOTTMANN, Archivale notities, Aachen 2012

12. TAMARA MEWE, Genootschap Onze Taal, Den Haag 2012

13. BROCKHAUS', Konversations-Lexikon, 16e band, blz. 615, Leipzig 1895

14. DIETMAR KOTTMANN, Archivale informatie, Aachen 2012

15. DIETER WERKMÜLLER, Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, Berlin 1971

16. JULIUS FRIEDRICH MALBLANC, Geschichte der peinlichen Gerichtsordnung von Kaiser Karl V, Holdbach 1998

17. DIETMAR KOTTMANN, archivale informatie, Aachen 15.05.2006

18. JACOB GRIMM, Weisthümer, Registerband, (herdruk) Darmstadt 1957

19. SIMON TEUSCHER, Erzähltes Recht und Traditionsbildung im Spätmittelalter, Frankfurt/Main 2007

20. Het oorspronkelijke Wijsdom is een historisch met de hand geschreven document dat door de historicus professor Quix aan de Koninklijke Bibliotheek van Berlijn geschonken werd (Mss. Boruss. Fol.782)

21. Het oorspronkelijke Wijsdom is een historisch met de hand geschreven document dat door de historicus professor Quix aan de Koninklijke Bibliotheek van Berlijn geschonken werd (Mss. Boruss. Fol.782)

22. Vitzen zijn dunne takken die als klimsteun bij rankende planten gebruikt worden. In het aanpalende Duitsland wordt 'vitzen' vertaald met hard lopen, maar daartoe was in de toenmalige agro-pastorale samenleving weinig of geen noodzaak. Zelfs op weg naar de kerk had men geen haast.

23. Het oorspronkelijke Wijsdom is een historisch met de hand geschreven document dat door de historicus professor Quix aan de Koninklijke Bibliotheek van Berlijn geschonken werd (Mss. Boruss. Fol.782)

[24] ‘Feilen Kauf’ mag ook thans nog vertaald worden met *veile verkoop*, maar meer gangbare begrippen zijn: marchanderen, onderhandelen en sjacheren. Een kuiper was een vatenmaker die uit hout duigen maakte, die met twee of drie ijzeren banden samengehouden werden. Ging het mis, dan viel het vat in duigen…

[25] Het oorspronkelijke Wijsdom is een historisch met de hand geschreven document dat door de historicus professor Quix aan de Koninklijke Bibliotheek van Berlijn geschonken werd (Mss. Boruss. Fol.782)

[26] Er heerst nog wel een verwarring over binnen- en buitenkant van de Landgraben. De binnenkant behoorde tot het Rijk van Aken, maar daar waar de Landgraben zich op de grens bevond, lag de buitenkant (bij ons) op Limburgs gebied. Uit Limburgs perspectief graasden Akense paarden dan aan de voorkant (onze kant) van de landgreppel.

[27] Een bewijs te meer dat in die tijd hout zeer kostbaar was.

[28] Het oorspronkelijke Wijsdom is een historisch met de hand geschreven document dat door de historicus professor Quix aan de Koninklijke Bibliotheek van Berlijn geschonken werd (Mss. Boruss. Fol.782)

[29] We kunnen het vergelijken met de energieprijzen van tegenwoordig, die zich in een opwaartse lijn bevinden.

[30] 1 roede is 1 are of 100 m^2 , waarbij me moeten opmerken dat vroeger de roede als oppervlaktemaat niet in alle plaatsen hetzelfde was.

[31] Het oorspronkelijke Wijsdom is een historisch met de hand geschreven document dat door de historicus professor Quix aan de Koninklijke Bibliotheek van Berlijn geschonken werd (Mss. Boruss. Fol.782)

[32] RUTH SCHMIDT-WIEGAND, 1978: In een document uit 1560 lezen we: ‘Dass ein gerdt by gestochen sy gewest myt eynem strowysch, der dan ban und fryd gebut’. (Dat er een gard in de grond gestoken werd met een strobos die verbanning en vrede gebood.) München, 1978

[33] HORST BURSCH, Der Strohwisch blz. 41-43, 1987

[34] In een document uit de 15e eeuw lezen we: ‘Der strôwes wisch, der boume, gesaetez velt, al die wisen unt die heide’. (De stroman geeft te kennen dat er bomen geplant werden op veld en heide.)

[35] FRANZ LEVENKAUL, Volkskultur an Rhein und Maas, 1987

[36] JOST AULER, Alltag im Rheinland, 2012, Ein gerdt myt eynem strowysch. Bonn 2012.

[37] MATH J. HORBACH, Tijdschrift De Bongard Nr. 3 september 1990, Simpelveld 1990

[38] Filips de Goede (1396-1419-1467) was betovergrootvader van Karel V (1500-1519-1558), die zich voor wijsdommen interesseerde.

[39] In Voerendaal is *Stockveld* (bosveld) als haardtoponiem van weleer bewaard gebleven. Waarschijnlijk droegen de koeien in die tijd schellen om de hals en moest de koeienhoeder in de nabijheid van de kudde blijven, zodat hij de koebellen kon horen.

[40] JOSEPH OPPENHOFF, Zur Geschichte einer alten Waldgenossenschaft, Aachen 1936.

[41] Het thans nagenoeg verdwenen suffix *Heu-hardt* stelt duidelijk dat in de maand

juli aan de haardgronden hooi onttrokken werd. Ook dat gebeurde ten koste van de vitaliteit van het bos.

42. JOSEPH OPPENHOFF, Zur Geschichte einer alten Waldgenossenschaft, Aachen 1936.

43. Ik was gelegerd in Camp Princebosch (Gilze-Rijen) en kreeg, zoals de meeste soldaten in die tijd, in het schietkamp Harskamp de vuurdoop. Het was een kwestie van sluipen en kruipen, want de echte kogel hoorde men fluiten.

44. Of de Nederlanders en Vlamingen toen ook de hymne *Voor Outer en Heerd*, (voor altaar en boshaard) zongen werd is niet bekend. Denken we aan de regels: 'Zij steunden op Oranje, de Nederlanden één en juichten toen Brittannië's beloofde vloot verscheen'. Het is een oude hymne uit de tijd van de Boerenkrijg (1799), waarbij we outer en heerd metaforisch vertalen moeten met altaar (Kerk) en boshaard (Vaderland). De *Spes patriae* (hoop des vaderlands) heeft Nederland niet veel geluk gebracht.

45. JÜRGEN KUNOW, Urgeschichte im Rheinland, blz. 370 en 480, Köln 2006

46. Dat wij in Nederland het subjectief *haard* pas veel later gingen gebruiken voor de plek waar hout verbrand wordt, kunnen we vergelijken met de *kachel* in Duitsland. Daar wordt in een kachel gestookt en het is teven een uit klei gebakken wandtegel.

47. De Leenert of Leenhaard verschraalde later nog meer en degradeerde tot heide; de zogenaamde Peuschkensheide.

48. Terwijl de meeste kinderen van nu nog nooit een meikever gezien hebben, zagen wij in onze jeugd aan de sprieten, partes essentiales, het verschil tussen een vrouwelijke en een mannelijke meikever. De laatste werd *bombard* genoemd .

49. SOPHIE LANGE, Eifeler Bauernregeln, Aachen 1997

50. KARL PETER WIEMER, Dem Erbe verpflichtet, blz. 328 en 386, Münster, 2006

51. FRANK LEHMKUHL, Aachen von den Anfängen bis zur Gegenwart, Band 1, blz.103, Aachen 2011

52. HARY VAN AKEN, Heerbaan (59) in De Natuurgids 2007, nummer 3, blz 74.

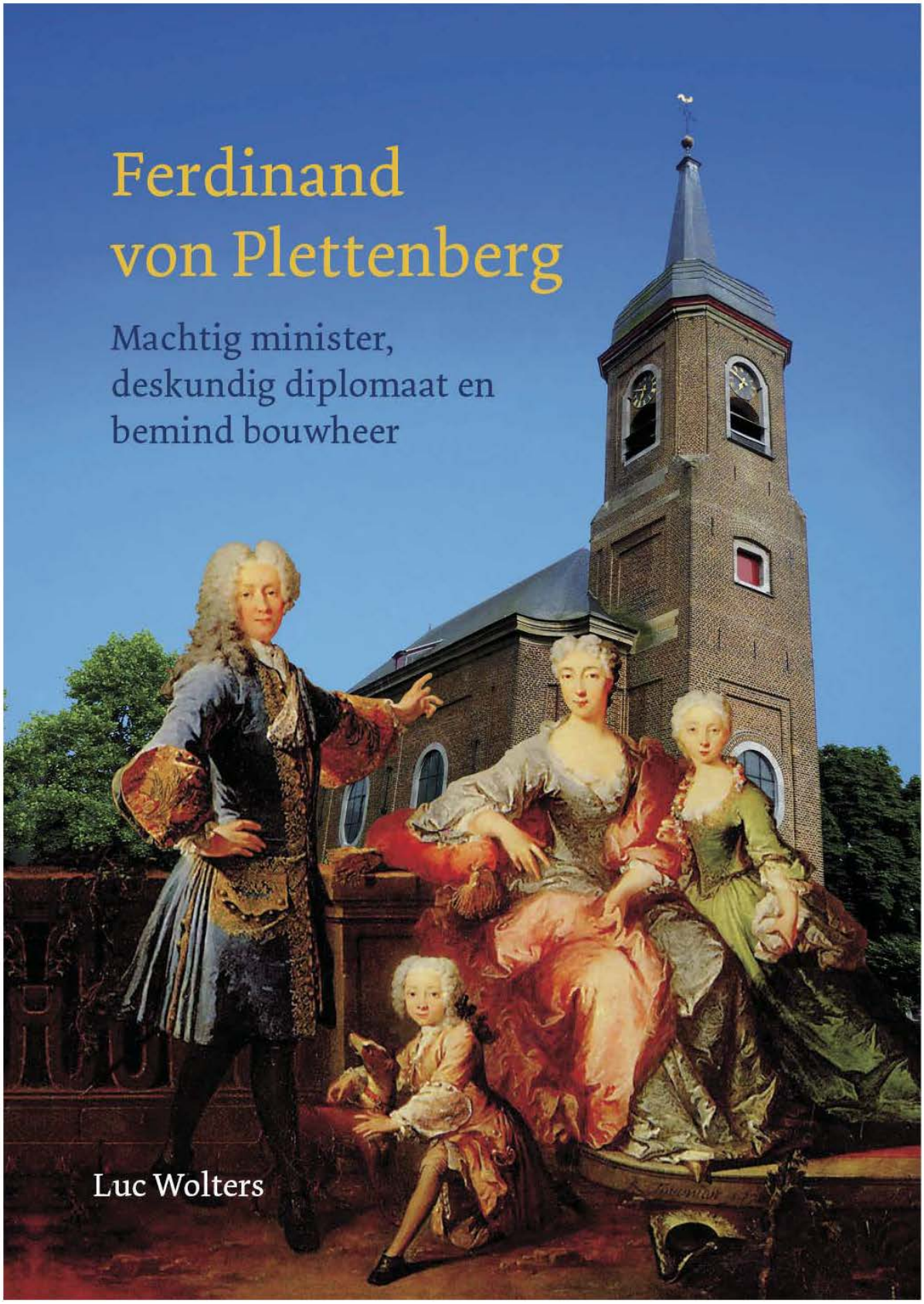

Publicatie in full colour, rijk geïllustreerd, 128 pagina's.
Voor info, e-mail: info@historiepresent.nl
Het boek kost € 20,-.

Het boek is te koop bij:
- Auteur Luc Wolters,
  dr. Schweitzerstraat 4 te Simpelveld, tel. 045-5442585
- Kloosterboekwinkel, Wittemer Allee 32 te Wittem
- Kasteel Wittem, Wittemer Allee 3 te Wittem
- Café Sport / Seroo, Grachtstraat 1A te Eys
- Hotel Brull, Hoofdstraat 26 Mechelen
- Thijssen A gen Vogelstang, Hoofdstraat 61 te Mechelen
- Boekhandel Boom, Neerstraat 31A te Roermond